

Mi a franc ez?
Egy magyar szerkezet áttekintő jellemzése

Jelige: fecske

Utolsó szerkesztés: 2023. 01. 10.

Tartalom

1. Bevezetés.....	3
2. A <i>mi a franc</i> szerkezet jellemzői	8
2.1 A <i>franc</i> todalékolása.....	8
2.2 A <i>mi a franc</i> szerkezetben megjelenő kérdőszó.....	11
3. Egyeztetési jelenségek.....	17
4. A <i>mi a franc</i> bővíthetősége	20
5. Szintaktikai szerkezet	23
5.1 A <i>mi a franc</i> szintaktikai pozíciója.....	23
5.2 A <i>mi a franc</i> szerkezet kategóriája, a benne megjelenő elemek szerkezeti pozíciója	26
6. Pragmaszemantikai elemzés.....	29
7. Összegzés	34
Bibliográfia.....	38
Mellékletek.....	41

1. Bevezetés

Dolgozatom témaválasztásának középpontjában egy magyar konstrukció áll: a *mi a franc* szerkezetípus. Ez a konstrukció bizonyos értelemben meglehetősen kötött felépítésű, hiszen kötelező részét képezi egy kérdőszó, a határozott névelő, valamint egy főnév(szerű) elem¹. Ezen kötött felépítés ellenére azonban ez a szerkezet rendkívül kreatívan használható (1), ami annak köszönhető, hogy az említett elemek, amint azt a későbbiekben részletesen bemutatom, az adott kategórián belül kicserélhetők más elemekre. A nagyfokú variabilitás miatt jelen dolgozatban az egyszerűség kedvéért a címben is szereplő *mi a franc* konstrukcióként hivatkozom rá.

- (1) a. [...] [Normális körülmények között fel sem tudtam volna ide mászni.] Mi a franc történt a kutyákkal? (#34835677,2006)
- b. Mi a lélekkurva anyja gondja arra akárkinek? (TMK: Bosz. 336. 1756 (NE) - 1063447)
- c. [...] Szeretném is tudni, – tört ki végre méltatlankodással az illető – mi a mennydörgős csodáért is nevezik ennek a furcsa gyülekezetnek tagjait szakértőknek [...] (MTSz #10008009,1883 e.)
- d. [Nem, Szutykoska, képzeld el, hogy nem tudom, mekkora.] Mit gondolsz, mi a szagos arcszeszért mérnénk le, ha tudnám? (M. Kácsor 2020: 76)

A dolgozathoz előzetesen adatokat gyűjtöttem különböző korú korpuszokból, hogy legyen egy általános képem a szerkezetről. A konstrukció először 1756-ban fordult elő; a Történeti Magánéleti Korpusz (Dömötör és mtsai 2017) tanúsága szerint az (1b) mondat egy boszorkányper keretein belül hangzott el Taktakenézen, Szabolcs-Szatmár megyében. Ebben a korpuszban mindössze ez az egyetlen találat volt erre a szerkezetre, a korábbi nyelvi adatokat tartalmazó Ómagyar Korpuszban (MGTSz) (Simon és Sass 2012) pedig egyetlen egy találatot sem kaptam. A Magyar Történeti Szövegtár (MTSz) (Sass 2017) már 332 találatot adott a szerkezetre, melyek eloszlásából azt a következtetést lehet levonni, miszerint a szóban forgó konstrukció igazából a XX. században terjedt el, ugyanis még a XIX. században is viszonylag kevés példa (42 találat) volt rá.

A Magyar Nemzeti Szövegtárban (MNSz2, Oravecz és mtsai 2014) ennek megfelelően már rengeteg találatot kaptam; a kiadott 7572 adat pedig azt mutatta, hogy ez a konstrukció alapvetően háromféleképpen jelenhet meg (2).

¹ A vizsgált konstrukcióból egyedül a főnév(szerű) elem hagyható el: a *Mi a ...?* hiányos mondattal azonban ez a dolgozat nem foglalkozik.

- (2) a. Mi a fene! (MNSz2: #doc97)
- b. Mert író lennék, vagy mi a csuda. (MNSz2: #doc221)
- c. Mi a francot akarsz már megint? (MNSz2: #doc2288)

Az első csoportba azok a szerkezetek tartoznak, amelyekben ez a konstrukció önmagában egy mondatot alkot, és felkiáltásként értelmezhető (2a). A második csoportba a (2b)-hez hasonló mondatok sorolhatóak, amelyek egyfajta magyarázatot fűznek egy megadott szóhoz. A harmadik csoportot (2c) pedig olyan mondatok alkotják, amilyeneket az (1) példasorban mutattam be: ezekben a szóban forgó szerkezet egy tulajdonképpen tetszőleges mondatrészt képvisel. Jelen dolgozatban ez utóbbi (2c) típusú konstrukcióval foglalkozom, a másik két típus jellemzőinek feltárása és az itt vizsgált típussal való összevetése későbbi kutatás témája lehet.

A dolgozat szempontjából az első fontos kérdés az, hogy mivel lehet helyettesíteni, felcserélni a *franc* szót. Az MNSz2 (Oravecz és mtsai 2014) alapján a *mi a ...* a leggyakrabban a *fene*, *szösz*, *fasz*, *csuda*, *szar*, *bánat*, *csoda*, *túró*, *halál*, *rák*, *manó*, *nyavalya*, *frász* és a *tököm* kifejezésekkel fordul elő együtt, míg a *mi az ...* folytatásaként az *isten* és az *ördög* elemekkel lehet leggyakrabban találkozni. Látható, hogy tipikusak a betegségből eredő szavak (3a,l,m)², a vallási (3o,p) és a trágár (3c,e) kifejezések.

- (3) a. Már mi a fene ez? (MTSz: #6205924,1847)
- b. Mi a szösz baja ennek a lánynak? (MTSz: #14637383,1922)
- c. Mi a faszt csináljak? (MTSz: #33252427,2002)
- d. Mi a csuda ez az egész? (MTSz: #31090771,1989)
- e. Mi a szarral törödsz egész nap? (MTSz: #32966152,2001)
- f. Mégis mi a bánatról beszélsz? (MNSz2: doc#973)
- g. Mi a csoda történt? (MTSz: #35171745,2007)
- h. Mi a túró akarhat? (MTSz: #31047161,1989)
- i. Mi a halálnak adod a lovat a szélsőségesek alá? (MNSz2: doc#975)
- j. Mi a rák történt? (MNSz2: doc#980)
- k. Mi a manó lelte ezt az embert? (MTSz: #5859990,1846)

² A magyar nyelv történeti-etimológia szótárában (Benkő 1967: 970–971) például a következő magyarázatot találjuk a *franc* elemnél: ez egy latin eredetű főnév, amelynek a jelentése 'franciák, frankok' volt eredetileg, ez a jelentés azonban a mai nyelvhasználatban már elavult. A mindennapi nyelvhasználatunk során sokszor emlegetett *franc* tehát Franciaországgal hozható kapcsolatba. A szó először 1511-ben bukkant fel 'vérbaj', azaz egy konkrét betegség jelentéssel. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint VIII. Károly francia király seregéhez vezethető vissza, a szóban forgó kórt ugyanis először itt azonosították, így a továbbiakban *francia betegség* néven terjedt el (lásd még Kálmán 2014). 1875-ben jelent meg indulatos beszédben elhomályosult jelentéssel; a *franc nyavalya* szókapcsolatból vált önálló szóvá. A betegségnévből származó szó tehát szitokszó, eredetileg átkozásra használták: *A franc essen bele!* Jól látható módon valaki rosszat kíván a másiknak: azt, hogy az illető legyen szifilisz.

- l. Mi a nyavalya bánt? (MTSz: #12066891,1905)
- m. Mi a frásztól bolondult beléd az a dög? (MTSz: #23646973,1962)
- n. Most akkor mi a tököm van? (MNSz2: doc#2664)
- o. Mi a jó istent keresek rossz helyen? (MTSz: #35902634,2009)
- p. Mi az ördögöt mivel ön itt e mókussal? (MTSz: #8673149,1869)

A nyelvhasználatunkban nemcsak a franc betegség neve jelenik meg szitokszóként, hanem a mindennapi beszédünk szerves részét képezik a szintén betegségek elnevezéséből származó *frászkarika*, *kórság*, *nyavalya*, vagy a *rosseb egye meg* állandósult szókapcsolatok is. A beszélő indulatának fokától függően válogathat az enyhébb kifejezésektől a durvábbakig.

Mi alapján tudjuk eldönteni, hogy milyen szavakat használhatunk ebben a konstrukcióban? A korábban (1d)-ként bemutatott, itt (4a)-ként megismételt mondat tanúsága szerint gyakorlatilag bármilyen szóval elfogadható szerkezetet kapunk – természetesen a megfelelő kontextusban. A (4b) példa 1841-ből való, ebben az a *patvar* szó jelenik meg, ami ma már nem használatos. Mindezek alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy adott korszakra, korosztályra és közösségre jellemző az, hogy mely kifejezések éppen azok, melyek a leggyakrabban feltűnnek ebben a szerkezetben. Ebből a szempontból érdekes színfoltot képeznek a *reték* és *túró* szavak, amelyek a mai szlengben terjedtek el. A mai elterjedtségüket egy általam végzett kérdőíves kutatás eredményei is alátámasztják, ahol az (4c) példamondat mindössze kissé bizonyult jelöltnek. A szerkezetről mindazonáltal kijelenthető, hogy bármely szót használva a kifejezés negatív jelentéssel rendelkezik.

- (4) a. [Nem, Szutykoska, képzelj el, hogy nem tudom, mekkora.] Mit gondolsz, mi a szagos arcszeszért mérnénk le, ha tudnám? (M. Kácsor 2020: 76)
- b. [...] Mi a patvart akar lányával? [...] (MTSz: #4954599,1841)
- c. ⁽³⁾Mégis mi a retket akarsz tőlem? (k)

A kutatás középpontjában álló szerkezetet eddig alig vizsgálták, csupán egy meglehetősen régi szakirodalom található róla (Zolnai 1893), amely egyrészt kifejezetten rövid, másrészt keletkezési idejéből adódóan nem olyan módon vizsgálja ezt a konstrukciót, ahogyan azt ma tennénk. A dolgozat célja tehát a magyar *mi a franc* konstrukció több szempontú, szisztematikus elemzése, ezáltal olyan szakirodalmi alap megteremtése, amely esetleges későbbi kutatások bemenete is lehet.

A kutatás az alábbi fő pontokat vizsgálja: a szerkezet egyes részei, egyeztetési jelenségek a szerkezetben, valamint a lehetséges mondatbeli pozíciók, ahol a konstrukció előfordulhat. Mindezek után egy olyan szintaktikai és pragmaszemantikai reprezentációt

javaslok a szerkezethez, amellyel meg lehet ragadni a konstrukció lényegi jegyeit. A pragmaszemantikai reprezentációkat a ReALIS keretében adom meg, míg a szintaktikai reprezentációhoz egy alapvetően az Alberti-Medve-féle (2002) elképzeléseken alapuló, de a mai trendekhez igazodó modellt használok, amely kellően cizellált a jelen konstrukció megragadásához, és kellően egyszerű ahhoz, hogy jól lehessen látni a lényegét.

Munkám a következőképpen épül fel. A második fejezetben a szerkezet részeit veszem górcső alá. Elsőként azt vizsgálom meg, hogy milyen toldalékmorfémák bukkanhatnak fel a *franc* elemen, ezután azt tanulmányozom, hogy milyen kérdőszavakat használhatunk ebben a konstrukcióban.

A következő, harmadik fejezet az egyeztetési jelenségeket vizsgálja a szerkezetben. Ebben a részben szó esik az irányban való egyeztetésről, valamint arról, hogy az esetragok, a többes szám, az *-é* birtokjel és a birtokos személytoldalékok megjelenhetnek-e a szerkezetben lévő kérdőszón is.

A negyedik fejezetben azt vizsgálom, hogy a *mi a franc* szerkezet milyen elemekkel bővíthető, vagyis hogy felbukkanhat-e jelző, számnév, mutató névmás, illetve birtokos a konstrukcióban.

Az ötödik fejezet a szerkezet szintaktikai jellemzőire koncentrál. Ebben a részben azt vizsgálom, hogy a *mi a franc* konstrukció milyen pozícióban állhat a mondatban. Ennek kapcsán több lehetséges szerkezeti pozíciót tárgyalok. Elsősorban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a *mi a franc* konstrukció vajon mindazokban a szintaktikai pozíciókban megjelenhet-e, ahol általában egy kérdőszó, így megnézem, hogy a vizsgált szerkezet megjelenhet-e fókuszban, felbukkanhat-e univerzális kvantorként, illetve állhat-e a tükrőfókusz ige utáni kérdőszói pozíciójában. Mindezek után arra is kitérek, hogy a szerkezet kompatibilis-e a metakognitív *is*-sel, felbukkanhat-e modális egzisztenciális kérdő névmási konstrukcióban, illetve további olyan helyeken, amelyekben a kérdő névmás előfordulhat. Ebben a szintaktikai részben igazolom továbbá, hogy a szerkezet egy összetevőt alkot, valamint megvizsgálom a konstrukción belül elhelyezkedő kérdőszó kategóriáját és pozícióját. A fejezet végén arra is kitérek, hogy milyen szintaktikai reprezentációt lehet társítani a *Mi a franc...?* konstrukciót tartalmazó mondatokhoz.

A hatodik fejezetben a szerkezethez olyan pragmaszemantikai reprezentációt javaslok, amellyel meg lehet ragadni azt, hogy milyen többletjelentése van az (5b) példának az (5a) változathoz képest.

- (5) a. Kivel mentél a bálba?
b. Ki a franczal mentél a bálba?

A dolgozat végén összegzem az eredményeket, a legfontosabb gondolatokat, és kitérek a kutatás lehetséges további irányaira is.

Ami a kutatás során alkalmazott módszereket illeti, egyrészt különböző korokból származó példákat tartalmazó korpuszokat használtam (a forrást ezen esetekben természetesen mindig megjelöltem), másrészt én magam is konstruáltam szósorokat azzal a céllal, hogy kérdőíves felmérést is készíthessek a témában. A korpuszok önmagukban azért nem voltak elégségesek a kutatáshoz, mert ezekben egyrészt nincsenek grammatikalitási ítéletek rendelve az egyes szósorokhoz, másrészt egyszerűen nem volt minden általam vizsgálni kívánt szerkezet típusra példa bennük.

Három kérdőívet készítettem, ezek a mellékletek között megtekinthetők.³ Mindegyik Google Forms formájú volt, és online terjesztettem egyrészt a Facebookon, másrészt a kitöltésére megkértem az egyetemem nyelvészeti tanszékén dolgozó oktatókat és az ide szorosan kötődő hallgatókat. Az első kérdőív kitöltése körülbelül 20 percet vett igénybe, és 74 fő töltötte ki, míg az ezt kiegészítő második kérdőív 1-2 perc alatt kitölthető volt, és 69-en töltötték ki. A harmadik kérdőív 15 percet vett igénybe, és 50-en töltötték ki. A résztvevőknek szósorok grammatikalitását kellett megítélniük, melyhez az alábbi nemzetközileg is elismert skálát (lásd pl. Broekhuis és mtsai (2012), illetve Alberti és Lackó (2018) munkáját) használtam.

(6) ✓	Teljesen elfogadható
(?)	Elfogadható, de kissé jelölt szó
?	Jelölt szó
??	Határeset, melynek jólformáltsága megkérdőjelezhető
*?	Egy elfogadhatatlan szósornál valamivel jobban formált, de agrammatikus
*	Teljesen elfogadhatatlan

A harmadik kérdőív esetében bizonyos szerkezetek grammatikalitásának megítélése mellett egy olyan feladatot is kaptak a kitöltők, amelyben egy 0-tól –5-ig terjedő skálán kellett azt értékelniük, hogy mennyire érzik a kérdező részéről rosszallást bizonyos kérdések esetében.

Az adatgyűjtés lezárását követően az első kérdőívénél 11, míg a másodiknál 4 személyt ki kellett zárnom a vizsgálatból, mivel minden feltett kérdésre egynemű válaszokat adtak, így az első kérdőívénél 63, míg a másodiknál 65 személytől származó adatot lehetett kiértékelni. A

³ A mellékletben látható kérdőívek annyiban mások, mint azok, amelyeket ténylegesen kitöltöttek az alanyok, hogy a TDK anonimitásra vonatkozó szabályai miatt kizedtem belőlük minden olyan személyes adatot, ami alapján azonosítani lehetne engem.

harmadik kérdőív kitöltői közül egyetlen adatközlőt sem kellett kizárni, így az itt feltett kérdésekre mind az 50 beérkezett választ fel lehetett használni az értékelés során. A kiértékeléshez az adatokat Microsoft Excel (2010) programban összesítettem, majd grafikonokat készítettem a statisztikai eredményekről, ezeket a későbbiekben részletesen ismertetem. A statisztikai elemzések elkészítéséhez arra volt szükség, hogy a hatfokozatú grammatikalitási skála szöveges (csupán ordinális, azaz rendezett) válaszlehetőségeit átkódoljam számokká, amelyekből a program átlagot és szórást is tud számolni. A skála átkódolása számokká a következőképpen alakult:

(7) ✓	Teljesen elfogadható	5
(?)	Elfogadható, de kissé jelölt szó	4
?	Jelölt szó	3
??	Határeset, melynek jólformáltsága megkérdőjelezhető	2
*?	Egy elfogadhatatlan szósornál valamivel jobban formált, de agrammatikus	1
*	Teljesen elfogadhatatlan	0

2. A *mi a franc* szerkezet jellemzői

2.1 A szerkezetben megjelenő főnév toldalékolása

Ebben az alfejezetben azt vizsgálom, hogy morfológiai szempontból mi jellemzi a szerkezetben megjelenő főnév(szerű) elemet, melyet a *franc* szóval példázok; a következőkben tehát azt tekintem át, hogy milyen toldalékmorfémák jelenhetnek meg ezen az elemen. A főnevek ragozásakor a tőhöz a következő toldalékok járulhatnak: a birtokviszonyjel, a birtokos személytoldalék⁴, a birtokjel, a számjel és az esetragok (Kiefer 2000: 580). A főnév – a birtokjel és az *-i* birtoktöbbségitő kivételével – ezeket a toldalékokat egyszer kaphatja meg.

Először tekintsük át, mi jellemzi a vizsgált szerkezetet a birtokos személytoldalék, a birtokviszonyjel, illetve a számjel szempontjából. A dolgozatban innentől kezdve a kérdőívvel letesztelt szósorok esetében a kapott ítéletek mediánját adom meg a példák előtt, míg a le nem tesztelt mondatok⁵ esetében a grammatikalitási ítéletek a saját anyanyelvi intuíciónkat tükrözik.

⁴ A dolgozatomban nem kívánja eldönteni a birtokos személytoldalék pontos besorolását személyjelként, illetőleg személyragként (lásd pl. Szilágyi N. 2000: 71–75). A továbbiakban ezt a fajta toldalékokat birtokos személytoldalékként említem.

⁵ Azért nem teszteltem le a dolgozatban szereplő valamennyi szósor kérdőíves módszerrel, mert már így is nagyon sok példát kellett a kérdőívek kitöltőinek megítélniük, és tartottam attól, hogy ha ez a szósor tömeg még növekszik, akkor az emberek vagy nem töltik ki a kérdőíveket, vagy a vége felé már nem adnak komolyan megfontolt válaszokat.

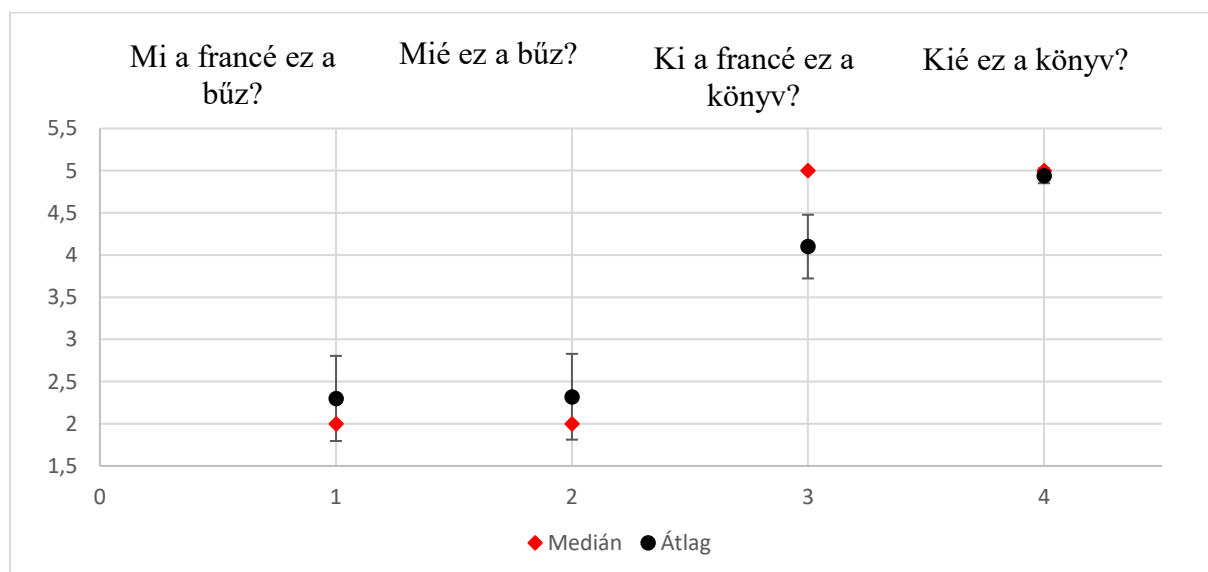
Hogy a két különböző helyről származó adatot egyértelműen el lehessen választani egymástól, a kérdőívben megítélt példák szósorai mögé egy '(k)' jelet tettem.

- (8) a. ⁽²⁾Mi a francod romlott el már megint? (k)
 b. [?]Péternek mi a franca veszett el? (k)
 c. [?]Mi a francokat vágta hozzá Marihoz? (k)
 c'. ⁽²⁾Mi a francok ezek itt? (k)

A beérkezett adatok alapján az jelenthető ki, hogy a birtokos személytoldalék (8a), valamint a birtokviszonyjel (8b) megjelenésekor a konstrukcióval alkotott mondat többé-kevésbé jelölt. Ugyanez érvényes a számjellel ellátott főneves szerkezetekre is: a (8c-c') mondatokat a kérdőív kitöltői szintén többé-kevésbé jelöltnek ítélték.

A következő (9) példasorban a birtokjelnek az ebben a szerkezetben történő megjelenését illusztrálom.

- (9) a. ^{??}Mi a francé ez a búz? (k)
 a'. ^{??}Mié ez a búz? (k)
 b. Ki a francé ez a könyv? (k)
 b'. Kié ez a könyv? (k)

1. ábra: A szerkezetben megjelenő birtokjel

Az 1. ábra tanúsága szerint a (9a,b) mondatok megítélése között szignifikáns különbség van, amely arra vezethető vissza, hogy a két mondatvariáns *franc* nélküli változata mennyire grammatikus: a (9a')-ben szereplő *Mié ez a búz?* a *franc*-cal kiegészített variánshoz hasonlóan szintén határesetet képvisel elfogadhatóság szempontjából, míg a *Kié ez a könyv?* (9b') ugyanúgy tökéletesen jól formált, mint a (9b)-beli minimálpárja. Néhány kivételtől eltekintve

általánosságban is kijelenthető, hogy a *franc*, illetve a hozzá hasonló elemek betoldása sem nem ront, sem nem javít az ezen elemeket nem tartalmazó kérdésvariánsok elfogadhatóságán. Az említett kivételekre a dolgozatomban a megfelelő helyeken részletesen kitérek.

Térjünk át arra a kérdésre, hogy a szerkezet mennyire kompatibilis a különböző esetragokkal. Az eset fogalmát Kiefer a következőképpen határozza meg: „az eset a névszónak olyan ragozásbeli kategóriája, illetőleg olyan ragozott alakja, amely alakban a névszó önmagában is meghatározott mondatrész lehet egy-egy adott mondatban” (Kiefer 2000: 580). Ebben a definícióban – amely a mondatтанból indul ki – az eset mint szintaktikai-szemantikai és morfológiai kategória szerepel. A rag két kritériumnak kell megfeleljen: olyan toldalék, amely szabadon társul névmással, tulajdonnévvel, melléknévvvel, számnévvvel, jelekkel, és társulási képessége független a főnév jelentésétől. Ez alapján Kiefer 18 esetragot különít el egymástól, ezek a következők:

(10) a. nominativus	<i>franc</i>	
b. accusativus: -t	<i>francot</i>	
c. dativus: -nAk	<i>francnak</i>	
d. instrumentalis: -vAl	<i>francal</i>	eszköz
e. causalis-finalis: -ért	<i>francért</i>	cél
f. translativus-factivus: -vÁ	<i>francá</i>	eredmény
g. inessivus: -bAn	<i>francban</i>	} hely
h. superessivus: -n	<i>francon</i>	
i. adessivus: -nÁl	<i>francnál</i>	
j. sublativus: -rA	<i>francra</i>	} irány
k. delativus: -rÓl	<i>francról</i>	
l. illativus: -bA	<i>francba</i>	
m. elativus: -bÓl	<i>francból</i>	} irány
n. allativus: -hOz	<i>franchoz</i>	
o. ablativus: -tÓl	<i>franctól</i>	
p. terminativus: -ig	<i>francig</i>	} állapot
q. formativus: -ként	<i>francként</i>	
r. essivus-formalis: -Ul	<i>francul</i>	

A következőkben azt vizsgálom, hogy vajon a (10) példasorban megadott összes esetrag megjelenhet-e a dolgozat témájául szolgáló szerkezetben a *franc* kifejezésen.

- (11) a. Mi a franc ez itt? (k)
 b. Mi a francot akarsz?
 c. Mi a francnak vagy itt?
 d. Mi a francnal foglalkozol?
 e. Mi a francért késtél?
 f. [?]Mi a francra akarsz válni, hogy ennyire magolsz? (k)
 g. Mi a francban vagy jó? (k)
 h. Mi a francra gondolkodsz már megint?
 i. Mi a francnál torpantál meg ott, ahol mindenki továbbment?
 j. ^(?)Mi a francra vágysz?
 k. ^(?)Mi a francról beszélsz? (k)
 l. Mi a francba rúgtál bele, hogy így bedagadt a bokád?
 m. Mi a francból gondoltad ezt?
 n. ^(?)Mi a francra értesz?
 o. Mi a francról olyan különleges ez a könyv?
 p. ^{??}Mi a francig vagy képes elmenni?
 q. ^{??}Mi a francra bánysz velem, szolgálként? (k)
 r. ^{??}Mi a francul beszélsz, szuahéliül? (k)

Amint azt a (11) példában szereplő szósorokhoz társított grammatikalitási ítéletek mutatják, a Kiefer (2000) által megnevezett esetragok három csoportra oszthatók abból a szempontból, hogy megjelenhetnek-e a *franc* elemen. A legtöbb esetben tökéletesen elfogadható szósorokat kaptunk (11a-e,g-i,l,m,o), bizonyos esetragokkal a konstrukció többé-kevésbé jelöltnek bizonyult (11f,j,k,n), míg a három utolsó eset grammatikalitás szempontjából már egyenesen határesetnek minősül (11p,q,r). Mindez tökéletes összhangban áll azzal a korábbi állítással, mely szerint a *franc* betoldása nem változtat a szósor megítélésén (vö. (11p-r)-t (12a-c)-vel).

- (12) a. ^{??}Miig vagy képes elmenni?
 b. ^{??}Miként bánysz velem szolgálként?
 c. ^{??}Miül beszélsz, szuahéliül?

2.2 A *mi a franc* szerkezetben megjelenő kérdőszó

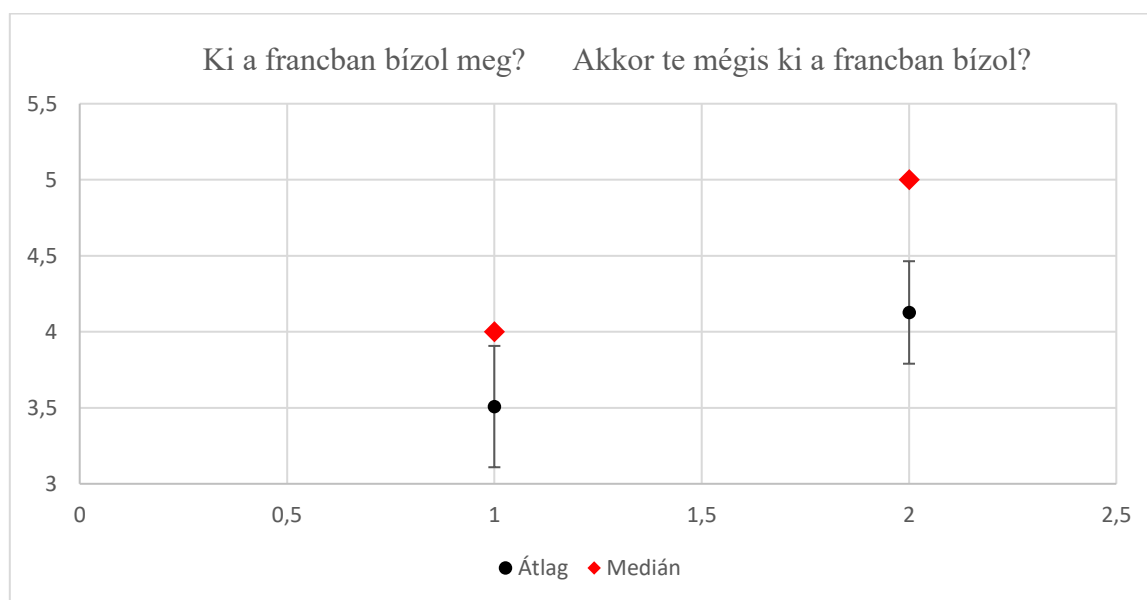
Ebben az alfejezetben azt vizsgálom, hogy a *mi*-n kívül milyen más kérdőszó bukkanhat fel a vizsgált szerkezetben.

A kérdőívben szereplő szósorok konstruálása közben az az intuíción támadt, hogy ha bizonyos diskurzusjelölőket (pl. *mégis*, *hát*) is beleteszek a mondatokba, akkor azok elfogadhatósága javul (vö. (13b)-t (13b')-vel). Ezt a megérzésem az is alátámasztotta, hogy a

korpuszokban is sok olyan mondat szerepelt, amelyekben a vizsgált szerkezet mellett megjelent valamilyen diskurzusjelölő (13a-a').

- (13) a. [...] Hát mi a kőért nem? [...] (MTSz #8513609,1867)
 a'. [...] Hát mégis mi a frászkarika érdekelne? [...] (MTSz #32753778,1993)
 b. (?)Ki a francban bízol? (k)
 b'. Akkor te mégis ki a francban bízol? (k)

A kérdőíves vizsgálatokkal igyekeztem a sejtésemet statisztikai módszerekkel is igazolni: bár nem bizonyult ez a különbség szignifikánsnak, azonban jól látható a 2. ábrán, hogy mind az átlag, mind a medián javult a diskurzusjelölők használatával. Mindezek alapján a dolgozatban inntől szereplő összes szósort úgy konstruáltam meg, hogy a dolgozat tárgyát képező szerkezetnek a lehető legkedvezőbb környezetet teremtem meg.

2. ábra: Diskurzusjelölők betoldása

A (14) példaszor azt mutatja be, hogy mennyire elfogadhatóak azok a szósorok, amelyekben az (11)-ben tárgyalt *mi* kérdőszót *ki*-re cseréljük.

- (14) a. Ki a franc ez?
 b. És ez mégis ki a francot érdekel? (k)
 c. Mégis ki a francnak mondtad el a titkaimat?
 d. Ki a francnal voltál tegnap?
 e. Ki a francért hagysz el?
 f. ?Mégis ki a francból akarsz válni? (k)
 g. Akkor te mégis ki a francban bízol meg? (k)
 h. Mégis ki a francban merengtél el?
 i. Ki a francnál töltötte a délutánt?

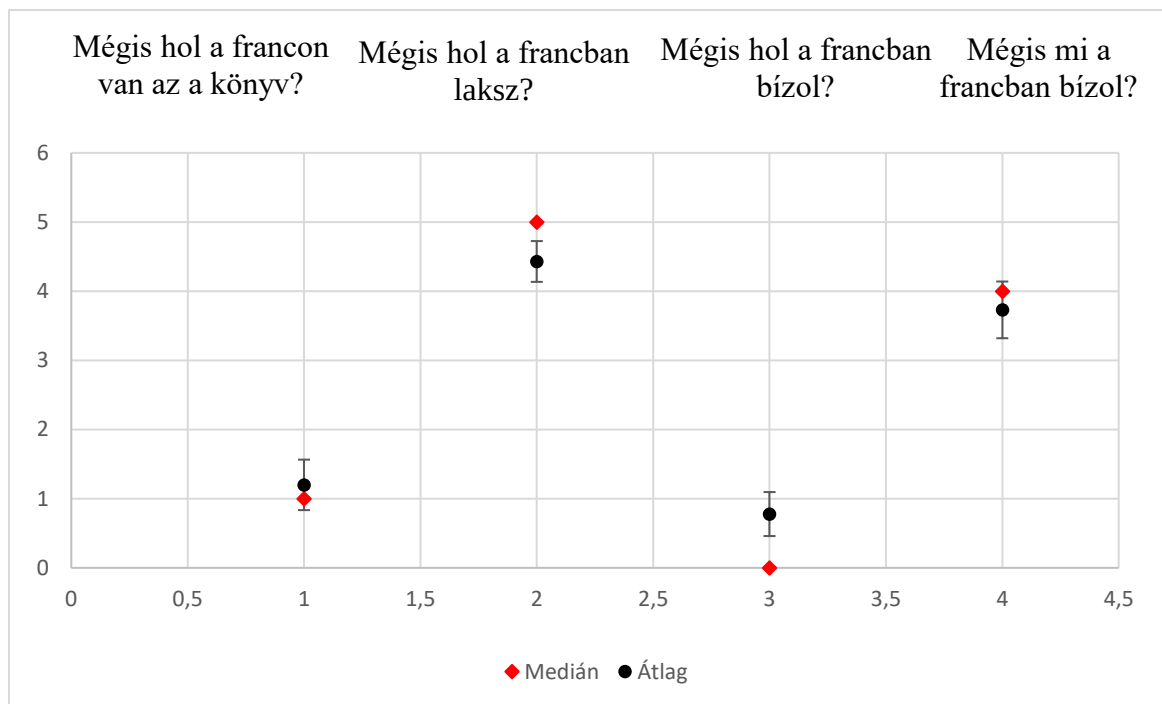
- j. Ki a francra nézel fel ennyire?
- k. Mégis ki a francról beszélsz? (k)
- l. Ki a francba vagy szerelmes?
- m. Ki a francból nézed ezt ki?
- n. Ki a franchoz mentél tegnap délután?
- o. Ki a franctól kaptad ezt a csokrot?
- p. *Ki a francig mész?
- p'. *Kiig mész?
- q. *?Ki a francként bánsz velem? (k)
- q'. *Kiként bánsz velem?
- r. *Ki a francul beszélsz? (k)
- r'. *Kiül beszélsz?

Amint az a (14) példasorban szereplő szósorokhoz társított grammatikalitási ítéletekből látszik, a legtöbb esetrag akkor is megjelenhet a *franc* elemen, ha a szerkezetben a *ki* kérdő névmás jelenik meg. Azonban az *-ig*, a *-ként* és az *-Ul* (14p,q,r) esetragokkal ezúttal már egyértelműen agrammatikus szósorokat kapunk, ahogyan ezek a szósorok (az előzőekkel összhangban) a *franc* elem nélkül is agrammatikusak lennének (14p',q',r').

A (15) példasorban azt vizsgálom, hogy vajon a *hol* kérdőszó felbukkanhat-e a vizsgált szerkezetben.

- (15) a. *?Mégis hol a francon van az a könyv? (k)
- b. Mégis hol a francban laksz? (k)
- c. *Mégis hol a francban bízol? (k)
- c'. (?)Mégis mi a francban bízol? (k)

Amint azt a (15) példasor és az alábbi 3. ábra mutatja, a *hol* kérdőszó is felbukkanhat a dolgozat témájául szolgáló konstrukcióban, bizonyos feltételek teljesülése esetén. Ha ugyanis a rag nem konkrét helyjelölő értelemben van jelen az adott fej mellett, hanem pusztán vonzatjelölőként szolgál (15c-c'), akkor a szerkezetben a *mi* kérdőszónak kell megjelennie (15c'). Szintén megfigyelhető, hogy a *hol* kérdőszó csak belső helyragokkal alkot grammatikus konstrukciót (15b), a külső helyragokkal még akkor sem, ha ezek a tényleges határozói jelentésükben állnának (15a).

3. ábra: A hol és a mi kérdőszó a konstrukcióban

A (16) példában azt illusztrálom, hogy a *honnan* (16a-c) és a *hová* (16d-f) kérdőszavak a *hol*-al egyező feltételek mellett jelenhetnek meg a vizsgált szerkezetben.

- (16) a. *Honnan a francról vetted el ezt a tollat?
 b. Honnan a francból jössz, hogy ilyen koszos vagy?
 c. *Honnan a francból csináltad ezt a süteményt?
 c'. Mi a francból csináltad ezt a süteményt?
 d. *Hová a francra tetted el már megint a forgalmi?
 e. Hová a francba mészt már megint?
 f. *Hová a francba keveredtél bele?
 f'. Mi a francba keveredtél bele?

Szintén megfigyelésre érdemes, hogy van olyan eset, amikor mind a *hol*, mind a *mi* megjelenhet ugyanabban a szósorban (17). A szerkezetek jelentése azonban némileg eltér egymástól, amint azt a kérdéseket továbbvivő szósorok mutatják: a *hol*-al valamiféle általános kérdést fogalmazunk meg alapvetően egy helységnevet várva válaszként (17a), míg a *mi* valamilyen specifikáltabb, kisebb kiterjedésű helyszínt hív elő (17b).⁶

⁶ A *honnan* kapcsán is megfigyelhető egy a (17)-ben láthatóhoz hasonló jelenség:

- (i) Honnan a francból gondoltad, hogy ez így jó lesz?
 (ii) Mi a francból gondoltad, hogy ez így jó lesz?

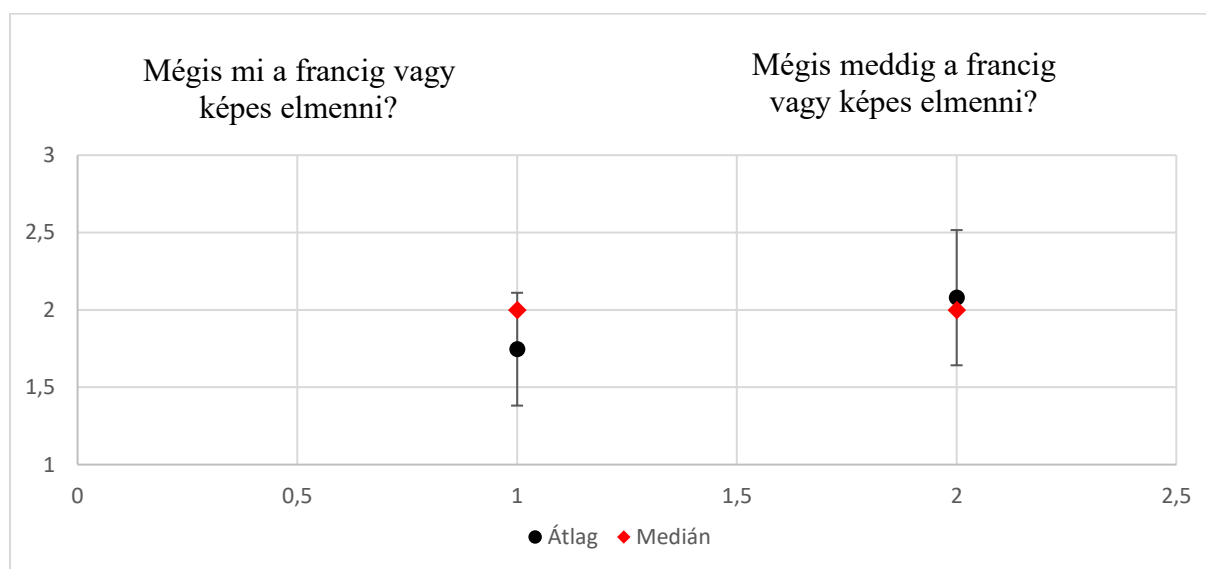
Ebben a példában azonban a mondatok jelentése között nem fedezhető fel semmilyen különbség. A jelenség, illetve a (17a-b) és az (i-ii) közötti különbség részletesebb kutatása egy későbbi dolgozat témája lehet.

- (17) a. Hol a francban laksz? Balmazújvárosban?
b. ^(?)Mi a francban laksz? Barlangban? (k)

A (18) példasorban a *meddig* kérdőszó potenciális megjelenését vizsgálom a szerkezetben.

- (18) a. ??Mégis mi a francig vagy képes elmenni? (k)
b. ??Mégis meddig a francig vagy képes elmenni? (k)
c. Mégis meddig vagy képes elmenni?

Amint az a 4. ábrán is látható, a *meddig* (18b) némileg szerencsésebbnek tűnik az *-ig* esetrag mellett, mint a *mi* ((18a), illetve vö. (11p)), bár a szósorok közötti különbség nem szignifikáns: a medián mindkét esetben 2 lett, azaz mindkét szósort határesetnek ítélték az anyanyelvi beszélők.

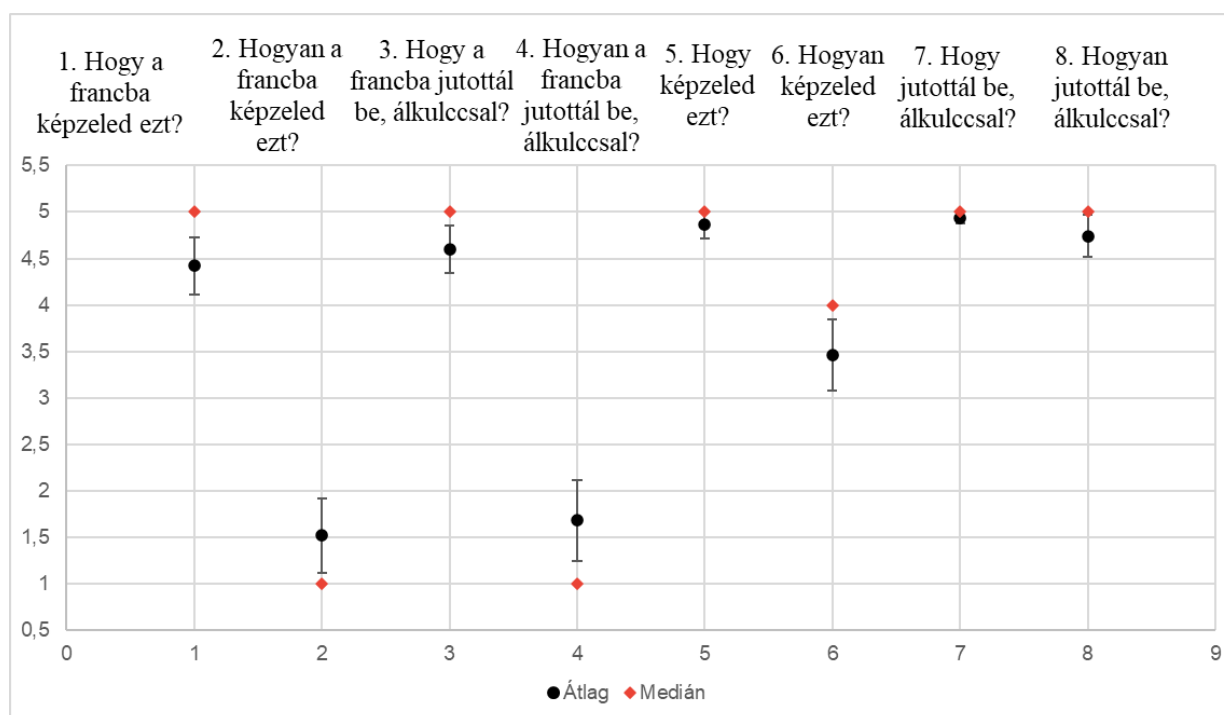
4. ábra: Mi és a *meddig* kérdőszavak használata a vizsgált szerkezetben *-ig* esetragos főnevekkel

A *meddig*-gel alkotott szósor képviseli az első olyan esetet, ahol a *franc* elem beszúrása ront a szósor grammatikalitásán: a *meddig* szignifikánsabb rosszabb a vizsgált konstrukcióban, mint önállóan (18c). A 4. ábrán olvasható (18a,b) mondat esetében egy olyan érdekes különbség is megfigyelhető intuícióm szerint, hogy az első mondat egy tényleges helyre vonatkozhat (tehát mondjuk *A kerítésig* válasz várható rá), míg a második idiomatikus jelentéssel rendelkezik.

Amint azt az alábbi (19) példasor mutatja, a *hoggy* kérdőszó is felbukkanhat a konstrukcióban (19a,b), igaz, hogy csak ebben a formájában, mert *hogyan*-ként már érdekes módon nem jelenhet meg a szerkezetben (19a',b').

- (19) a. Hogy a francba képzeled ezt? (k)
 a'. *?Hogyan a francba képzeled ezt? (k)
 b. Hogy a francba jutottál be, álkulccsal? (k)
 b'. *?Hogyan a francba jutottál be, álkulccsal? (k)
 c. Hogy képzeled ezt? (k)
 c'. ^(?)Hogyan képzeled ezt? (k)
 d. Hogy jutottál be, álkulccsal? (k)
 d'. Hogyan jutottál be, álkulccsal? (k)

A harmadik kérdőívben azt is leteszteltem, hogy vajon a *hogy/hogyan* variánsok elfogadhatóságát befolyásolja-e az, hogy ez az elem egy idiomatikus szerkezet részeként áll (19a-a'), vagy konkrét módhatározóként van jelen (19b-b'). Amint azt az 5. ábra mutatja, ez a tényező nem játszik szerepet ezen szerkezetek megítélésében: mindkét esetben csak a *hogy* variánst fogadják el az anyanyelvi beszélők a *franc*-cal kiegészített konstrukciókban, míg önállóan, azaz *franc* nélkül mindkét verziót elfogadhatónak ítélték (19c-d'). Ezúttal is tehát egy olyan példát láthatunk, amikor a *franc* megjelenése szignifikánsan ront egy szerkezet megítélésén: a *hogyan* kérdőszóvariáns a kapott adatok alapján nem jelenhet meg a vizsgált szerkezetben.

5. ábra: A *hogy* és a *hogyan* megjelenése a konstrukcióban

3. Egyeztetési jelenségek

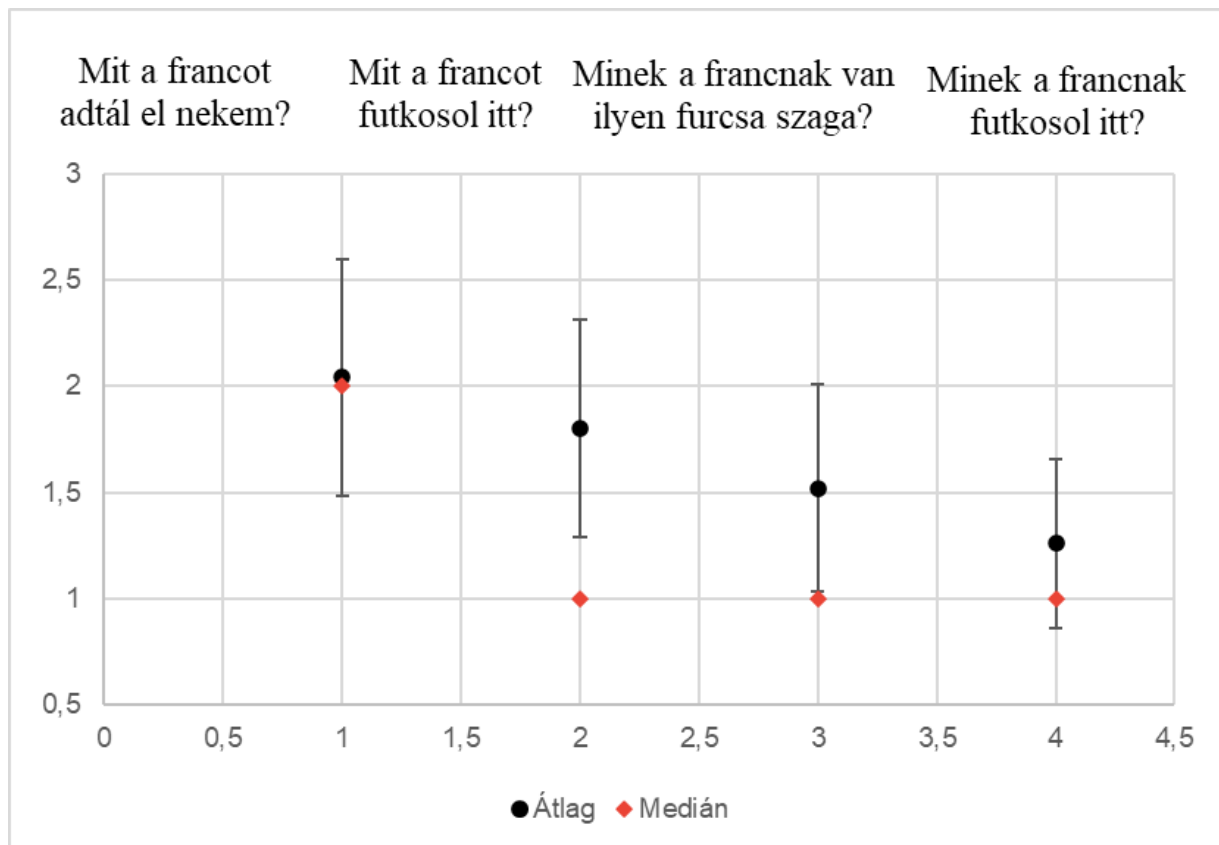
Ebben a részben azt tekintem át, hogy milyen egyeztetési jelenségeket figyelhetünk meg a szerkezet elemei között, azaz hogy a *franc-on* (illetve ennek szerkezetbeli megfelelőjén) potenciálisan megjelenő főnévi toldalékok közül mi jelenhet meg a kérdőszón is. Elsőként az esetragokat vizsgálom ebből a szempontból.

- (20) a. Mit adtál el nekem? (k)
a'. ??Mit a francot adtál el nekem? (k)
b. Minek van ilyen furcsa szaga? (k)
b'. *?Minek a francnak van ilyen furcsa szaga? (k)

A harmadik kérdőív tanúsága szerint a szerkezetben szereplő kérdőszón nem bukkanhatnak fel a főnéven megjelenő esetragok (20a',b'). Azt is leteszteltem, vajon van-e különbség az esetragok kérdőszón való potenciális megjelenésének tekintetében abból a szempontból, hogy a konstrukcióban szereplő rag a morfológiai jelentésében szerepel-e, mint a fenti (20) példában, vagy pedig a *miért* kérdőszó variánsaként van jelen (21).

- (21) a. Mit futkosol itt? (k)
a'. ??Mit a francot futkosol itt? (k)
b. Minek futkosol itt? (k)
b'. *?Minek a francnak futkosol itt? (k)
c. Miért futkosol itt?

A (21a',b') szósorok megítélése azt mutatja, hogy ez a tényező nem befolyásolja a szerkezetek megítélését: a *miért* variánsaként szereplő szerkezetekben a ragoknak a kérdőszón való megjelenését is ugyanúgy agrammatikusnak ítélték az anyanyelvi beszélők, mint amikor a morfológiai jelentésükben álló ragok bukkantak fel ugyanitt; az alábbi 6. ábra mindkét típusú szerkezetnél mutatja az ilyen egyeztetést mutató potenciális konstrukciók kifejezetten rossz megítélését.

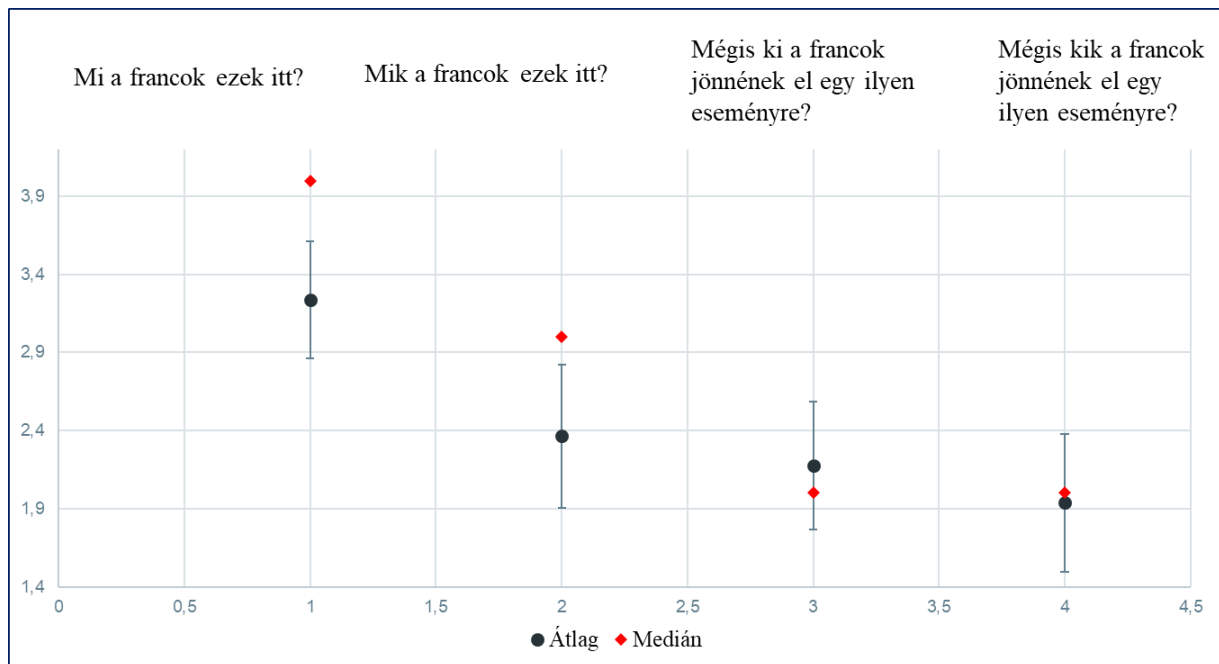

6. ábra: Esetrag megjelenése a kérdőszón a vizsgált konstrukcióban

A következő morféma, amelyet érdemes egyeztetési szempontból vizsgálni, a többes szám jele.

- (22) a. ^(?)Mi a francok ezek? (k)
 a'. [?]Mik a francok ezek? (k)
 b. ^{??}Mégis ki a francok jönnének el egy ilyen eseményre? (k)
 b'. ^{??}Mégis kik a francok jönnének el egy ilyen eseményre? (k)

Amint azt a (22) példasorhoz társított grammatikalitási ítéletek mutatják, a többes szám jele akár megjelenik a kérdőszón, akár nem, a konstrukció mindenképpen jelölt lesz.

7. ábra: A többes szám jele a szerkezetben

A különféle variánsok elfogadhatósága azonban némileg különbözik. A 7. ábra alapján a többes szám kérdő névmáson való megjelenésének tekintetében azt lehet megfigyelni, hogy valamennyivel jobb az azok a variánsok, amelyeknél a kérdőszón nem bukkan fel ez a toldalék; a különbség a *mi* kérdőszó esetén szignifikánsnak is bizonyult, míg a *ki* kérdőszónál mindkét alternatívát meglehetősen rossznak ítélték meg az adott kérdőív kitöltői.

Térjünk át annak tárgyalására, hogy vajon a birtokos személytoldalék, illetve a birtokoltságjel megjelenhet-e a konstrukcióban szereplő kérdő névmáson.

- (23) a. ^(?)Mi a francod van?
 a'. *Mid a francod van?
 b. Mi a franc bajod van már megint? (k)
 b'. *Mid a franc bajod van már megint?
 c. ^(?)Péternek mi a franca veszett el? (k)
 c'. *Péternek mije a franca veszett el?

A magyar nyelvben a birtokos és a birtokszó közötti egyeztetés nem jelzőszerű, hanem az alany és az állítmány közti egyeztetésre hasonlít. A (23a') szósor agrammatikus, tehát a kérdőszón nem jelenhet meg a főnéven szereplő birtokos személytoldalék, melynek megjelenése már a *franc* szón is jelölt szerkezetet eredményez (vö. a (23a) szósort a (23b) szerkezettel). A (23c') szósor alapján kijelenthető, hogy ugyanez igaz a birtokviszony-jelre, vagyis ez sem jelenhet meg a szerkezetben szereplő kérdő névmáson, illetve ennek a morfémanak is már pusztán a *franc* elemen való megjelenése is jelölt szerkezetet eredményez (23c). Ezen konstrukciók

jelöltsége felveti azt a kérdést, hogy a *franc*, illetve ennek a vizsgált konstrukcióban felbukkanó alternatívái (pl. *fene*) esetleg nem főnevek (vö. Kenesei 2000: 100), hanem jelzői szerepben álló melléknevek, amelyek mögül gyakran elliptáljuk a főnevet (vö. a (23b) szósor egyértelműen pozitív megítélésével). Erre a kérdésre a szintaktikai reprezentáció kapcsán még visszatérek.

A következő általam tárgyalt jelenség az iránybeli egyeztetés, mely jelenséget a *hol* kérdőszóval illusztrálom.

- (24) a. Mi a francban voltál?
b. Hol a francban voltál?

A (24a-b) szósorok közötti különbség ugyanolyan jellegű, amelyet a 2.2 alfejezetben a (17) példaszor kapcsán már említettem: (24a) valamilyen specifikusabb, szűkebb dolgot hív elő a *mi* kérdőszóval, tehát az említetteknek megfelelően mondjuk valamilyen ruhaneműre utal, míg a *hol* kérdőszóval alkotott konstrukció (24b) valamilyen tágasabb térre vonatkoztatható, például egy bulira.

Amint arra szintén a 2.2 alfejezetben a (15) példaszor kapcsán már rámutattam, iránybeli egyeztetés a *hol*, a *honnan* és a *hová* kérdőszavakkal csak akkor jelenhet meg, ha a rag a konkrét helyjelölő értelmében szerepel a szerkezetben (25a), míg ha pusztán vonzatjelőként szolgál, akkor a *mi*-t kell használni (vö. a (25c-c') szósorokat). Szintén érdekes, hogy a szerkezet konkrét helyjelölő szerepben lévő esetragok közül is csak a belső helyragokkal működik (vö. a (25a-b) szósorokat).

- (25) a. Hová a francba mész?
b. *Hová a francra mész?
c. *Hová a francba keveredtél bele?
c'. Mi a francba keveredtél bele?

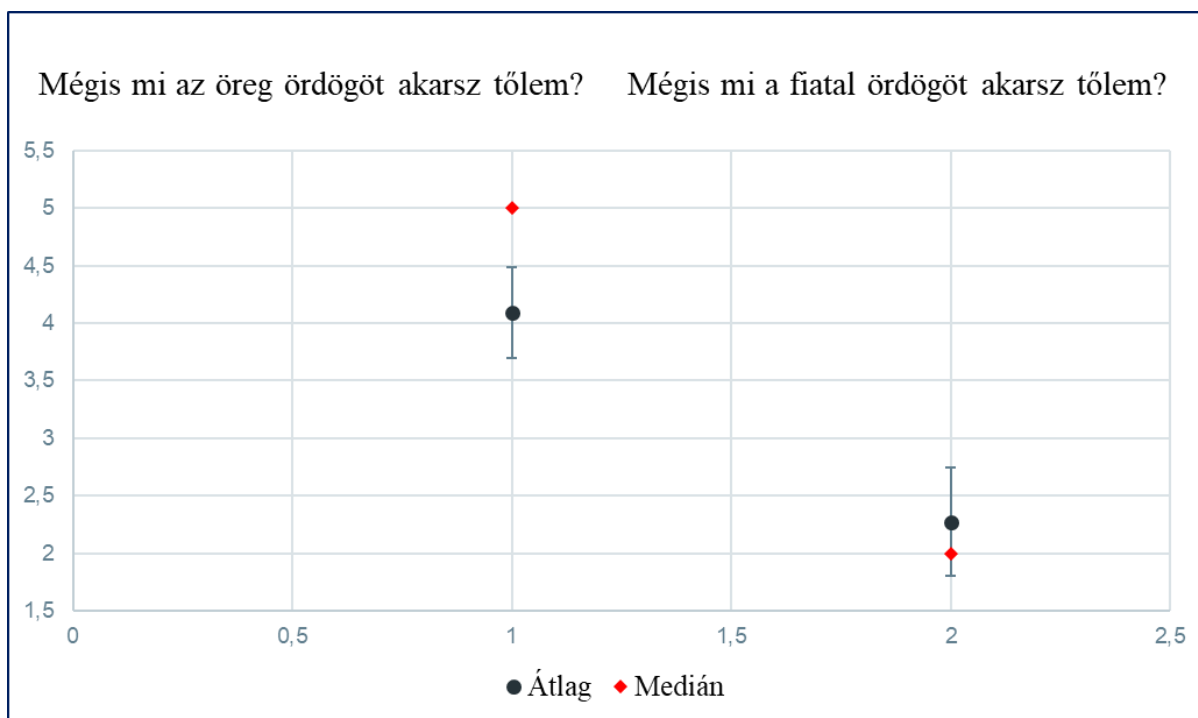
4. A *mi a franc* bővítési lehetőségei

Ebben a fejezetben a *mi a franc* és az ehhez hasonló konstrukciók bővítési lehetőségeit fejtem ki: azt vizsgálom meg, hogy a szerkezet bővíthető-e (melléknévi) jelzővel, számnévvvel, mutató névmással, illetve birtokossal.

Elsőként tekintsük át azt, hogy milyen feltételek mellett jelenhetnek meg melléknévi jelzők a szerkezetben.

- (26) a. ^(?)Mégis mi a francos/büdös franc folyik itt? (k)
 a'. ^{*(?)}Mégis mi a francos бүдös franc folyik itt?
 b. ^(?)Mégis mi az öreg ördögöt akarsz tőlem? (k)
 b'. ^{??}Mi a fiatal ördögért csinálod ezt? (k)
 b''. ^{*(?)}Mi az öreg morgó ördögért csinálod ezt?
 c. Mi a szagos arcszeszért mérnénk le, ha tudnám? (M. Kácsor 2020: 76)
 c'. Mi a бүдös/jószagú arcszeszért mérnénk le, ha tudnám?
 c''. Mi a jószagú Old Spice márkájú arcszeszért mérnénk le, ha tudnám?

Az idiomatikus kifejezések „ragaszkodnak” a saját jelzőjükhöz, vagyis ezekben csak egy-egy adott jelző bukkanhat fel (26a,b), amelyet nem lehet felcserélni egy tetszőleges másikkal (vö. (26b)-t (26b’)-vel, illetve lásd az alábbi 8. ábrát), és az sem lehetséges, hogy további jelző(k) megjelenjen(ek) a szerkezetben (26a’,b’’). A nem idiomatikus konstrukciók esetében (26c) azonban az anyanyelvi intuíciónk szerint egyik korlátozás sem áll fenn (26c’-c’’).

8. ábra: Idiomatikus kifejezések bővítése melléknévi jelzővel

Összességében tehát azt mondhatjuk el, hogy a szerkezet korlátoltan bővíthető melléknévi jelzővel: az idiomatikus konstrukciókban álló főnevek mellett csak bizonyos melléknevek jelenhetnek meg, valamint tipikusan nem jelenhet meg egynél több jelző a szerkezetben, mely korlátozások a nem idiomatikus kifejezések esetében nem látszanak érvényesnek lenni; a jelzők halmozásával ez utóbbi esetben a beszélő a felfokozott lelkiállapotát fejezheti ki.

A következő példasorban a számnevekkel való bővítési lehetőséget vizsgálom.

- (27) a. *Mi a három franc van veled?
b. *Mi a második ördögért csináltad ezt?
c. *Mi a hatod fenét csinálsz már megint?

A (27) példasor azt mutatja, hogy az általam vizsgált konstrukció nem bővíthető sem tőszámnévvel (27a), sem sorszámnévvel (27b), sem törtszámnévvel (27c).

A (28) példasorban a mutató névmással való bővítés lehetőségét illusztrálom.

- (28) a. *Mi (az) ezen francért csináltad?
a'. *Mi emez francért csináltad?
a''. *Mi ugyanezen francért csináltad?
b. *Mi ekkora franc van?
b'. *Mi efféle franc van?
b''. *Mi ugyanilyen franc van?

Amint azt a (28) példasor mutatja, a szerkezet nem bővíthető semmiféle mutató névmással: egy ilyen elemnek a szerkezetben való megjelenésekor minden esetben agrammatikus konstrukciót kapunk.

Az alábbi példasorban azt vizsgálom, hogy a szerkezetben vajon megjelenhet-e jelöletlen, illetve *-nAk* ragos birtokos.

- (29) a. *Mi (a) Péter franca veszett el?
b. [?]Péternek mi a franca veszett el? (k)
c. ^(?)Mi a francod van?
c'. Mi a tököm van?

Amint azt a (29a) mutatja, jelöletlen birtokos nem jelenhet meg a konstrukcióban, míg a (29b) tanúsága szerint *-nAk* ragos birtokos felbukkanhat a szerkezetben, ami a kérdőszó szerkezetbeli pozíciójának tárgyalásánál még komoly jelentőséggel fog rendelkezni. A (29c) szósor azt mutatja, hogy egy pusztán birtokos személytoldalékkal kifejezett birtokos megjelenése a szerkezetben tipikusan nem eredményez tökéletesen elfogadható konstrukciót, ez alól az egyedüli kivétel a *tököm* alak (29c'), amely viszont gyakorlatilag csak ebben az E/1 birtokos személytoldalékos alakban jelenik meg a szerkezetben az MNSz2 (Oravecz és mtsai 2014) tanúsága szerint (vagy pedig birtokos személytoldalék nélkül bukkan fel).

5. Szintaktikai szerkezet

5.1 A *mi a franc* szintaktikai pozíciója

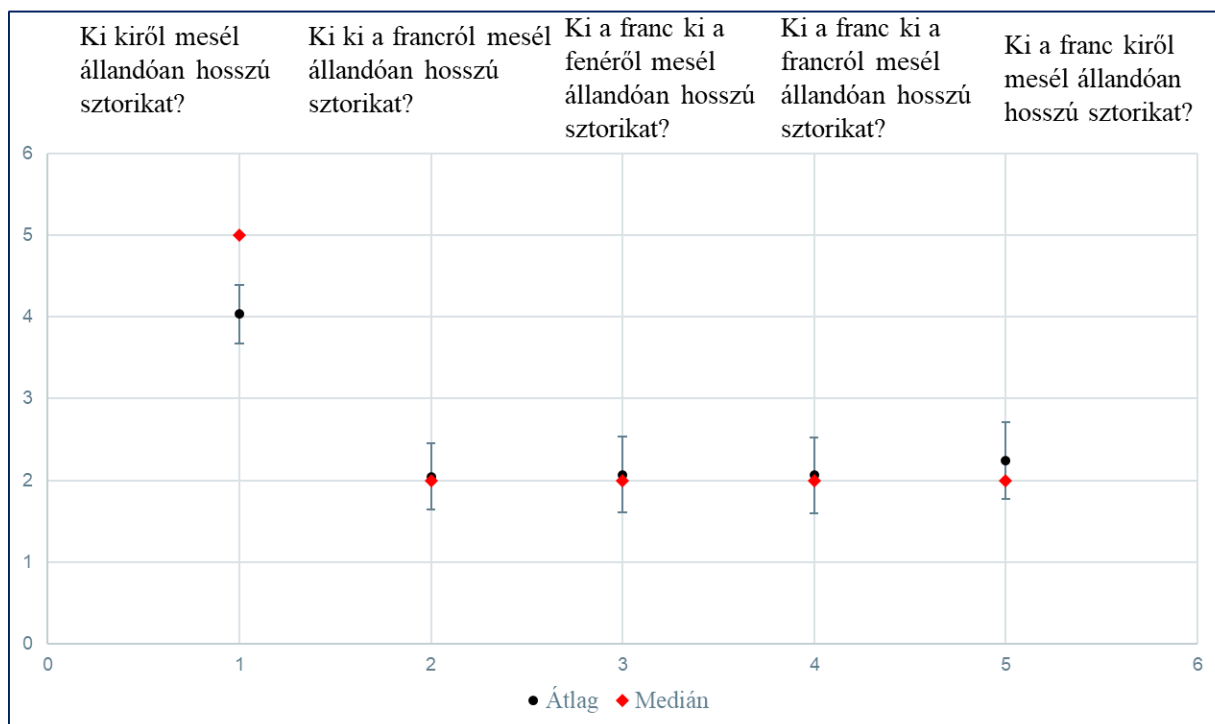
Ebben a fejezetben arra a kérdésre keresem a választ, hogy a *mi a franc* konstrukció vajon mindazokban a szintaktikai pozíciókban megjelenhet-e, ahol általában egy kérdőszó felbukkanhat. A kérdőszó, ahogyan arra É. Kiss (1992: 143) rámutat, akkor funkcionálhat kérdő operátorként, ha fókuszban áll (30a). Ebben a pozícióban a megfelelő esetraggal ellátott *mi a franc* kifejezés is felbukkanhat (30a').

- (30) a. Miért mentél el?
a'. Mégis *mi a francért* mentél el arra az esküvőre? (k)
b. Miért mindig Pétert küldöd le a boltba?
b'. Mégis *mi a francért* mindig Pétert küldöd le a boltba? (k)

Amint azt É. Kiss (1992: 143) szintén megjegyzi, a *miért* az egyetlen olyan kérdőszó a magyar nyelvben, melynek nem kötelező elfoglalnia a fókusz specifikálóját, állhat ez előtt is, sőt közéjük akár egy kvantor is beékelődhet (lásd még Grotics 2021), ahogyan az (30b)-ben látható. Amint azt (30b') mutatja, az ezen *miért*-nek megfelelő *mi a francért* szintén felbukkanhat ebben a pozícióban.

A (31a) példa a klasszikus listás kérdés egy esetét mutatja, melyben az első kérdőszó univerzális kvantorként értelmezendő (É. Kiss 1992: 144–145). Amint azt a (31b-e) szósorokhoz tartozó grammatikalitási ítéletek, valamint az alábbi 9. ábra mutatják, ha bármelyik kérdő névmást, vagy akár az összeset, a megfelelő *ki a franc*-os konstrukcióra cseréljük, a szerkezetet szignifikánsan rosszabbnak, határesetnek ítélték meg az anyanyelvi beszélők.

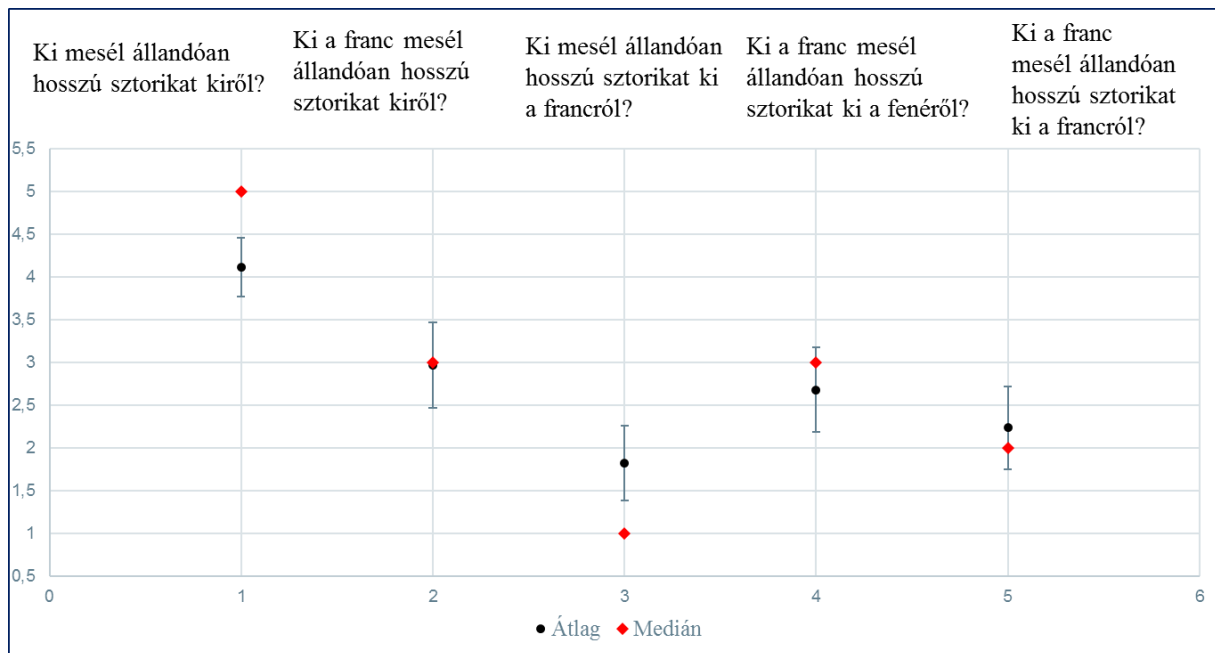
- (31) a. Ki kiről mesél állandóan hosszú sztorikat? (k)
b. ??Ki *ki a francról* mesél állandóan hosszú sztorikat? (k)
c. ??Ki *a franc ki a fenéről* mesél állandóan hosszú sztorikat? (k)
d. ??Ki *a franc ki a francról* mesél állandóan hosszú sztorikat? (k)
e. ??Ki *a franc kiről* mesél állandóan hosszú sztorikat? (k)

9. ábra: Listás kérdés esetei

A (32) példában a tükörfókuszos kérdést (É. Kiss 1992: 146) tanulmányozom. Ha az ige előtti kérdőszó helyén bukkan fel a megfelelő *ki a franc* konstrukció, a szerkezet mindössze jelöltnek bizonyult (32b), míg a szósor végén álló kérdő névmás helyén való megjelenése agrammatikus szerkezetet eredményezett (32c). Az utóbbi esetben azt lehetett még megfigyelni, hogy az anyanyelvi beszélők kedvezőbben ítélték meg ezt a szerkezetet, ha mindkét pozícióban *ki a franc*-os szerkezet jelent meg; továbbá, hogy itt jobbnak bizonyult az a szósor, amelyben az egyik *franc*-ot egy szinonimája helyettesítette (vö. (32d-t) (32e)-vel), bár a különbség nem bizonyult szignifikánsnak.

- (32) a. Ki mesél állandóan hosszú sztorikat kiről? (k)
 b. [?]Ki a franc mesél állandóan hosszú sztorikat kiről? (k)
 c. ^{*?}Ki mesél állandóan hosszú sztorikat ki a francról? (k)
 d. [?]Ki a franc mesél állandóan hosszú sztorikat ki a fenéről? (k)
 e. ^{??}Ki a franc mesél állandóan hosszú sztorikat ki a francról? (k)

10. ábra: A tükörfókusz esetei

A következőkben azt tanulmányozom, hogy az általam vizsgált konstrukció kiegészülhet-e metakognitív *is*-sel. Amint azt Futó (2020: 15) írja, az ilyen *is*-es kifejezéseknek nincs semmiféle logikai alapon megragadható disztributív jelentéstartalma, csak diskurzusjelölői, sőt, egyenesen metakognitív funkcióval rendelkeznek.

- (33) a. Miért is jöttem ide?
b. Mi a francért is jöttem ide?

Amint azt a (33b) mutatja, a *mi a franc* szerkezet tökéletesen kompatibilis a metakognitív *is*-sel.

A következő olyan konstrukció, amelyben megjelenhet kérdő névmás a magyarban, a modális egzisztenciális kérdő névmási konstrukció (Prohászka 2021). Amint az a (34b) szósor agrammatikalitásából kiderül, a *mi a franc* konstrukció nem bukkanhat fel a *mi* kérdő névmás helyén ebben a szerkezetben.

- (34) a. Van mit eladnom neked.
b. *Van mi a francot eladnom neked.

Ha a kérdő névmás egy negatív univerzális kvantor szerepét ölti magára (35a), akkor sem helyettesíthető a *mi a franc* szerkezettel (35b).

- (35) a. Ez mit (=semmit) sem ér.
b. *Ez mi a francot sem ér.

Úgy tűnik tehát, hogy a *mi a franc* szerkezet ott helyettesítheti a kérdő névmást, ahol az valóban kérdőszóként szerepel a szerkezetben, míg az egzisztenciális, illetve univerzális kvantor szereppel rendelkező kérdő névmások nem cserélhetőek fel ezzel a konstrukcióval.

5.2 A *mi a franc* szerkezet kategóriája, a benne megjelenő elemek szerkezeti pozíciója

Ebben az alfejezetben elsőként azt vizsgálom, hogy a *mi a franc* szerkezet szintaktikailag egy összetevőt alkot-e. Amint azt a (36a-a') mutatja, a szerkezet elemei egymástól nem szakíthatóak el, valamint (36b-b') tanúsága szerint az elemek közé más összetevők sem illeszthetők be. Mindezek alapján kijelenthető, hogy a *mi a franc* szintaktikailag egy összetevőt alkot.

- (36) a. Mi a francba rúgtál bele?
a'. *Mi rúgtál bele a francba?
b. Tegnap mi a francba rúgtál bele?
b'. *Mi tegnap a francba rúgtál bele?

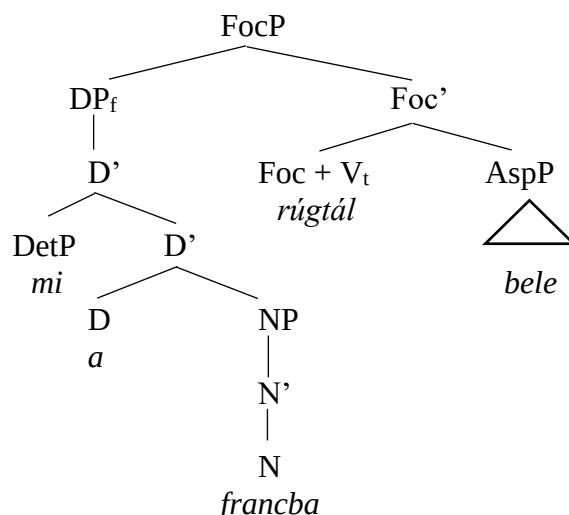
A szerkezet szintaktikai kategóriájáról a következők állapíthatók meg. Mivel megjelenik benne egy határozott névelő, valamint van benne egy névszói elem, amely többé-kevésbé elfogadható módon felveheti a főnévre jellemző toldalékokat, ezért DP-nek lehet tekinteni. Ezt a besorolást az is alátámasztja, hogy ezzel a kategóriával lehet helyettesíteni is (37b).

- (37) a. Mi a franc ez itt? (k)
b. Mi ez itt?

A következőkben azt vizsgálom, hogy a szerkezet egyes elemei milyen pozíciót foglalnak el a DP-n belül. Azt állítom, hogy az *a(z)* határozott névelőként a D-fejben jelenik meg, míg a névszó számára az N-fej tűnik első megközelítésben a jó megoldásnak. Érdekesebb kérdés, hogy a kérdő névmás milyen pozícióban állhat. Mivel megelőzi a határozott névelőt, így mindenképpen a DP-zónában keresendő a pozíciója. A (38b) szósor azt mutatja, hogy a konstrukcióhoz tartozhat *-nAk* ragos birtokos, melyet klasszikusan a DP-specifikálóba szoktak helyezni (Szabolcsi és Laczkó 1992: 212, Alberti és Medve 2002: 144–145, Bartos 2000: 664), így ezt a helyet a kérdő névmás nem foglalhatja el⁷. Plauzibilisnek látszik az az elképzelés, hogy a kérdő névmás így egy D'-ra csatolt helyzetben bukkanjon fel a szerkezetben, hasonlóan a *mind* kvantorhoz (38c) (lásd Alberti és Medve 2002: 159).

⁷ Bár a szerkezethez a 4. fejezetben szereplő (29b) mondat alapján tartozhat *-nAk* ragos birtokos, a (38b) mondat tanúsága szerint ezek a felszíni szerkezetben már nem alkotnak egy összetevőt, hiszen például egy szabad mondatathatározó megjelenhet a birtokos és a birtok között.

- (38) a. Mi a francba rúgtál bele?
 b. [?]Péternek (tegnap) mi a franca veszett el?
 c. Péternek (tegnap) mind a huszonhat tolla elveszett.

11. ábra: A *Mi a francba rúgtál bele?* mondat szintaktikai reprezentációjának releváns része

Amint az a 11. ábrán látszik, maga a DP a mondaton belül egy Fókusz frázis specifikálójában áll, hiszen kérdőszóként funkcionál, és ezt a helyzetet az ige és az igeikötő inverz szórendje is alátámasztja. Az igeikötő egy AspP specifikálójában jelenik meg, ezért áll ez a frázis a Foc komplementumában. Az AspP-től azonban a szerkezet további része számunkra már nem releváns, ezért jelöli a fennmaradó részt egy háromszög.

Az imént felvázolt mondattani elemzésemnek azonban ellentmond a (39) példasor.

- (39) a. Mi a francot akartok?
 b. *Mi a francot akarjátok?
 c. Mit akartok / *akarjátok?

A szerkezetnek az alapján, amit az imént állítottam, része a határozott névelő, melyet a (39) példasorban egy tárgy esetben álló névszó követ. Mivel a magyarban az ige érzékeny a tárgy határozottságára, azt várnánk, hogy a (39b) variáns lesz a grammatikus, de ennek pontosan az ellenkezőjét tapasztaljuk: a *mi a franc* konstrukciót tartalmazó ilyen mondatoknál az ige általános ragozású alakja a megfelelő (39a). Ez megkérdőjelezi az általam az imént felvázolt szerkezet megfelelő voltát, és esetleg arra enged következtetni, hogy az egész *mi a franc* konstrukció egyetlen N-fejet alkot, mely tárgy esetben álló kérdőszóként ugyanúgy általános ragozású igit kér, mint egy „egyszerű” kérdőszó (39c). Ennek a felfogásnak viszont az mond ellent, hogy mind a kérdőszó, mind a főnév(szerű) kifejezés helyén is felbukkanhat más elem, továbbá hogy nem idiomatikus kifejezés esetén a szerkezet melléknévi jelzőkkel is korlátlanul

bővíthetőnek látszik (lásd a 4. fejezetben szereplő (26c’)-t). De ha elfogadjuk, hogy a szerkezetnek valóban önálló részét képezik az egyes elemek, melyek úgy helyezkednek el, mint ahogyan az a 11. ábrán látszik, akkor hogy magyarázható az ige általános ragozása a (39a) esetén? A megoldást véleményem szerint ott érdemes keresni, hogy ez az egész konstrukció egy kérdő névmást helyettesít, amely tárgyesetben szintén általános ragozást kér (39c); ez esetben tehát az ige mintha nem a szerkezet formai jegyeivel, hanem annak kérdőszói funkciójával egyeztetne. A jelenségnek egyébként az inverze is megfigyelhető a magyar nyelvben, melyet az alábbi (40) példaszor illusztrál.

- (40) a. Tudok néhány verset.
b. Adynak tudom néhány versét.

A (40a)-ban szereplő főnévi kifejezés egyértelműen határozatlan, ezt mutatja az ige általános ragozása is; ha azonban egy birtokost is illesztünk a szerkezetbe, az ígét csak határozott ragozású alakban fogadja csak el a legtöbb anyanyelvi beszélő⁸, bár a tárgyi szerepű birtok továbbra is határozatlan a jelentését tekintve. Ez esetben tehát a birtokos megjelenése „felülírja” a főnévi kifejezés határozatlanságát, azaz egy formai jegy érvényesül a jelentéssel szemben.

Megoldásként az is felmerülhet, hogy a szerkezetnek a kérdő névmás lenne a feje, és ehhez csatlakozna valamilyen módon a határozott névelővel bevezetett egység. Az értelmezőszerű kapcsolatnak azonban ellentmond a szerkezet ragozása, hiszen a kérdőszón nem jelenik meg például az esetrag, valamint a hangsúlyozás is, hiszen egyáltalán nincs szünet a kérdő névmás után. Szintén nem képzelhető el, hogy a kérdőszó utáni rész a kérdő névmás komplementumában jelenik meg (azaz a kérdő névmás lenne a szerkezet feje), mivel (mint ahogyan azt az imént említettem) nincs rajta esetrag, valamint akkor hogy jelenhetne meg egy ilyen konstrukció fókuszban, amely nem tolerálja a fejtől jobbra álló elemeket (lásd pl. Alberti és mtsai 2015: 6–7). Én tehát a mellett foglalom állást, hogy a szerkezet szintaktikailag komplex felépítésű (azaz nem egyetlen N-fej), még hozzá olyan módon, amit a 11. ábra illusztrál, és az ige ragozása az egész konstrukció funkciójához igazodik, nem a formájához, így magyarázható a (39) példaszorban megfigyelt anomália.

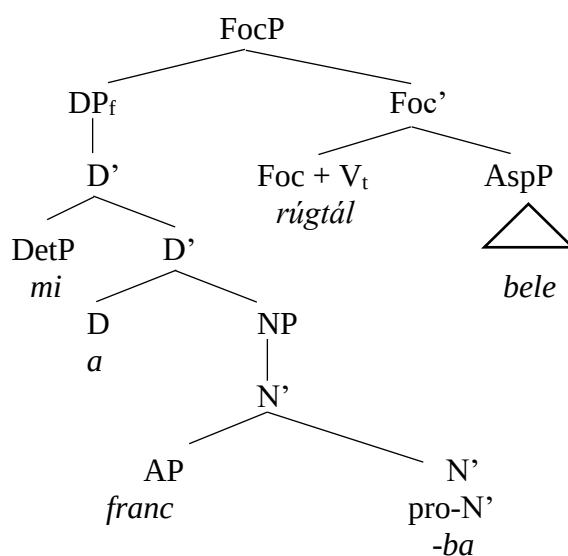
Mindezek után kitérnék még röviden a konstrukcióban megjelenő *franc*-nak és ennek alternatíváinak különleges helyzetére. Amint arról már korábban is volt szó, ezeken az

⁸ A (40b) példát már évek óta tesztelik az egyetemem mondattani kurzusán *tudom* és *tudok* igealakokkal egyaránt, és körülbelül 1-2 fő az a nagyjából 30 fős évfolyamokból, akiknek nem elképzelhetetlen a *tudok* forma ebben a szerkezetben.

elemeken nem jelenhetnek meg igazán a birtokos személytoldalékok (41a,c), így ezek főnévi kategóriája kérdéses (vö. Kenesei 2000: 100).

- (41) a. ^(?)Mi a francod van?
 b. Mi a franc bajod van?
 c. ^(?)Mi a fenéd van?
 d. Mi a fene bajod van?

A (41b,d) azt mutatja, hogy reális lehet egy olyan elképzelés, miszerint a konstrukcióban megjelenő névszói elemek melléknévként értelmezendők, amelyek mögül gyakran elliptáljuk a főnevet (vö. Bánréti 1992: 782, Alberti és Medve 2002: 222–225).

12. ábra: A Mi a francba rúgtál bele?
 mondat szintaktikai reprezentációjának releváns része II.

6. Pragmaszemantikai elemzés

A szerkezet pragmaszemantikai elemzéséhez a *ReALIS* formális pragmaszemantikai keretet (Alberti 2011, Alberti és Kleiber 2015, Alberti és Szeteli 2018, Alberti és mtsai. 2019, 2021) választottam attitűdreprezentációra, mivel a searle-i attitűdelemzést (pl. Searle és Vanderveken 1985) – a beszélői vágyak, szándékok, feltételezések, autoritások „tetten érését” a nyelvben – sikeresen fejlesztik tovább az alábbiakban felvázolandó rekurzív definíciós technikával, számot adva így módon (első közelítésben) a beszélő által figyelembe vett címzetti attitűdkomplexumról is. Dolgozatomban felhasználom Grotics (2021) munkáját, átvéve tőle a *ReALIS* formális pragmaszemantikai keret frappáns ismertetését.

A ReALIS keret célja, hogy egy reprezentacionalista dinamikus pragmaszemantika keretein belül rendszerezetten számba vegye a kommunikáció során ténylegesen használt lehetséges világainkat, azokat a lehetséges világokat is feltérképezve, melyeket a diskurzusjelölők (pl. *ugye*, *vajon*, *szerint(em)*, *valószínűleg*, *jé*) hívnak elő. A ReALIS javaslata az, hogy a kommunikáció során a résztvevők véges információját egy világocskának nevezett véges struktúrában ábrázolja, amely mentális természetű, azaz a felek elméjében rögzül. Ezen a kereten belül az számít, hogy egy ilyen adott világocskányi véges információhoz képest egy adott *e* proposíció igaz, hamis vagy el nem döntött; ennek értékelése egy tizenegy fokú skálán történik, ahol +5 az 'igaz', -5 a 'hamis', 0 az 'el nem döntött'. A skála kibővítése háromfokúról 11 fokúvá lehetővé teszi olyan átmeneti értékek ábrázolását is, mint például -3 esetében, amely a következőképpen értelmezhető: 'elég valószínű, hogy nem'. A számokat vesszőkkel is kiegészítik, ami az adott érték közelítő jellegére utal, egy-egy vessző a megfelelő irányban két számegységet jelent, a duplavessző négyet. Ezek alapján -3" például a -3 és +1 közötti intervallumot hivatott jelölni (azaz a 'kifejezetten valószínűtlen' és a 'haloványan felmerül a lehetősége' közötti tartományt).

A következőkben a keretben alkalmazott formalizmusra térek ki. Amennyiben egy szűkebb diskurzuskontextust tekintünk, valamint azon belül egy mondat elhangzásának pillanatához rögzítjük temporális koordinátarendszerünk 0 pontját, akkor e három komponens a gazda–modalitás–idő sorrend szerint elrendezve például a következő címkéket nyújtja: *iD0*, *uB↑*, *oI↓*; ahol az *i*, *u*, *o* hármas az angol *I* 'én', *you* 'te', *other* 'más' beszédpartnereket jelöli, a *D*, *B* és *I* pedig a *desire* 'vágy', *belief* 'vélekedés' és *intention* 'szándék' attitűdökre utalnak. Az első világ (*iD*) az „én jelenlegi vágyaimé”, a második (*uB↑*) a „te majdani tudásodé”, a harmadik (*oI↓*) az elhangzott mondat alanyának a korábbi szándékát jelöli.

A már tárgyalt címkék rekurzívan egymásra építhetők, ebben lép túl a ReALIS a fent említett searle-i attitűdelemzésen, megragadva az emberi kommunikációnak azt az alapvonását, hogy a beszédpartnerek mentalizálják egymást: folyamatosan törekednek egymás információállapotának a figyelembevételére. Ez alapján az *iBuBiB* jelölés például a következő világra utal: a beszélő vélekedéseit tartalmazza a hallgatónak az ő véleményéről kialakított elképzeléséről. Az *iAiIuI↑uB↑* pedig az alábbi világ címkéje (ahol az *A* az autoritás jelölője): 'képes és jogosult vagyok (*iA*) azon szándék kinyilvánítására (*iI*), miszerint szándékozz (*uI↑*) befogadni a kimeneti információállapotodba (*uB↑*) az általam éppen közölt *e* információt'.

A dolgozat szempontjából az alábbiakban a kiegészítendő mondatok profilja lesz releváns, így mielőtt rátérek a konkrét elemzésekre, ezt ismertetem röviden. A ReALIS (Alberti

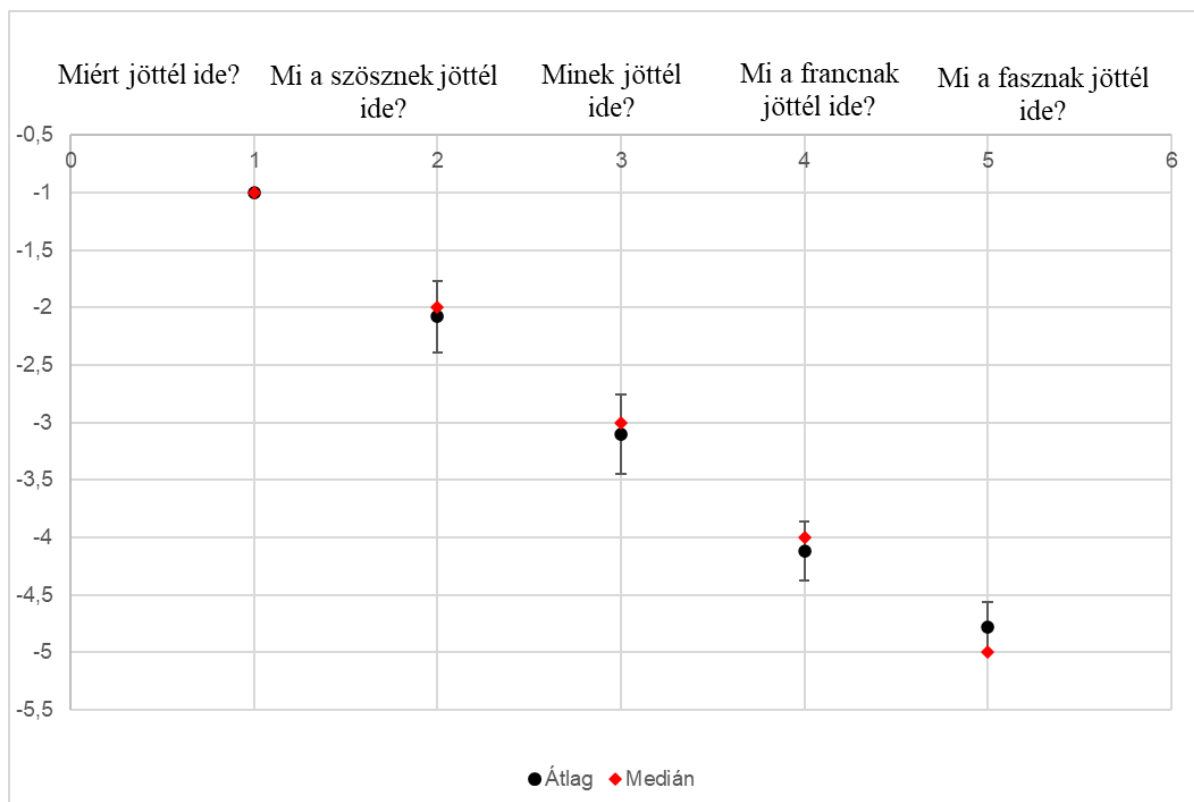
és mtsai 2019) ezt a kérdésfajtát az eldöntendő kérdésekre vezeti vissza, amit a következőképpen ír le: ez a típus egyfajta felszólításként értelmezhető a beszélő részéről, amivel az információállapotának módosítását kívánja elérni; tudatában van annak, hogy nem ismeri az e eventualitás igazságértékét ($iB \in "0"$). A következő dimenzió a címzett tudására vonatkozik; a feladó feltételezi, hogy a hallgató tisztában van az ő információhiányával ($iBuBiB \in "+5.-5."0"$). A vágyott állapot ebben az esetben a kezdetben fenn nem álló $iB \in +5$ elérése ($iB \uparrow$). A beszélő azt a szándékot akarja kiváltani a hallgatóból, hogy az felvilágosítsa őt az e igazságértékéről ($iIuI \uparrow iB \uparrow \in +5.+5.+5$). Az autoritás dimenzióját tekintve két szempontot kell figyelembe venni: a feladó, valamint a címzett befolyását. A címzett tekintetében fontos szerepet játszik, hogy képes-e megválaszolni a kérdést – vagyis birtokában van-e a szükséges információnak ($iBuB \in 5$) –, illetve, hogy van-e erre jogosultsága ($iBuAiB \uparrow \in +5.+5.+5$). A feladói oldalról nézve minél nagyobb mértékben hatalmában kell álljon a beszélőnek kinyilvánítania a szándékát arra vonatkozóan, hogy a hallgatóból kiváltsa a válasza való hajlandóságot ($iAiIuI \uparrow B \uparrow \in +5.+5.+5.+5$). A kiegészítendő kérdő mondatok annyiban különböznek az eldöntendő kérdésektől, hogy nemcsak a tartalmas szavakból „összeolvasható” e információt helyezik a kérdő intenzionális profilba, hanem a beszélői figyelmet is ráirányítják az azonosító fókuszban álló referensre. Általánosan elmondható, hogy a kérdő profil azt jelöli meg célként, hogy a válaszban egy e -nél „értékesebb” e' információ szerepeljen (vagyis a *Kivel voltál moziban?* kérdésre értékesebb választ kapjunk, mint az a – lényegében visszautasító – válasz, hogy *Valakivel*).

Grotics (2021) a *miért*-et és ennek különböző szinonimáit írta le a *ReALIS* keretben. Az én szempontomból az ő *minek* kérdőszóval kapcsolatos megállapításai a leginkább lényegesek, mivel a *mi a franc* szerkezet leginkább ezzel a kérdőszóval rokonítható.

(42)

	<i>e</i>	<i>e'</i>
<i>miért</i>	$iB \in +5$ $iD \in -1'$ (k)	$iB \in ''0''$ $iBoI \in '0' \cdot +5$ $iIuI \uparrow iB \uparrow oI \in '+5 \cdot '0' \cdot +5$
<i>mi a szösz(nek)</i>	$iB \in +5$ $iD \in -2'$ (k)	
<i>minek</i>	$iB \in +5$ $iD \in -3'$ (k)	
<i>mi a franc(nak)</i>	$iB \in +5$ $iD \in -4'$ (k)	
<i>mi a fasz(nak)</i>	$iB \in +5$ $iD \in -5'$ (k)	

A harmadik kérdőíves kutatásomban leteszteltem, hogy az anyanyelvi beszélők mennyire ítélik meg a *mi a(z)...* szerkezetet negatívan, melyből azt az eredményt kaptam, hogy egy –2-től –5-ig terjedő skálán helyezkednek el ezek a kifejezések. Lényeges kiemelnem, hogy a skála mindenkinél egyforma volt, azaz mindenki a legenyhébb kifejezésnek értékelte a *szösz*-ös szerkezetet, míg a –5-nek azt a szerkezetet, amelyben a *fasz* szó szerepelt. Szintén kértem, hogy ítéljék meg a Grotics (2021) dolgozatában tárgyalt *miért* és *minek* kérdőszavak is, és a kapott eredményekre való tekintettel Grotics (2021: 25) megítélését felülírnám annyiban, hogy a *minek* esetében nem –5 körüli a rosszallás mértéke, hanem –3 körüli, illetve a *miért* esetében –1 körüli. A felsorolt *mi a(z)...* szerkezetek a negatív érzések mértéke kapcsán tehát különböznek, melyet a (42) táblázatban szürkére színeztem. A *szösz* tehát mindössze enyhe rosszallást fejez ki ebben a konstrukcióban (illetve voltak olyanok is, akik szerint egyáltalán nem is kötődik negatív felhang az ezt az elemet tartalmazó szerkezethez), míg a *mi a fasz* használata esetén a rosszallás minden megkérdezett szerint erősen fellelhető. Ezeket az eredményeket az alábbi 13. ábra szemlélteti.

13. ábra: A rosszallás mértéke⁹

Ezek után a (43) példasorban a (42) táblázatban megadott, világocskák azonosítására szolgáló címkéket illusztrálom egy konkrét példával.

(43) a. Minek hívta meg Peti Marit a buliba? Tudja jól, hogy nem jövünk ki jól.

(Grotics, 2021: (54a))

b. Mi a francnak hívta meg Peti Marit a buliba?

Ez alapján ennek a szerkezetnek az intenzionális profilja az alábbi módon írható le: A igaznak ($iB \in +5$) ítéli e -t (e ekkor a 'Meghívta Peti Marit a buliba' állítást képviseli), de van egy bizonyos mértékű negatív érzése e kapcsán ($iD \in -4$). A (43b) példában ez a negatív érzés van hangsúlyozva. Az e ebben az esetben e ágensének (a példában Petinek) a célját vagy szándékát

⁹ Mint Alberti és mtsai. (2021) 22. lábjegyzetéből kiderül, a jelen munka számára is kiemelkedő fontosságú (indulat- / bizonyosság- / vágy-) intenzitási skála pontos formája tudományos viták kereszttüzében áll: „Ezen a ponton szögezzük le a tanulmány egyik bírálójának felvetésére reflektálva, hogy a $[-5, +5]$ skála alkalmazása (ráadásul az episztemikus dimenzió túl más attitűdök fokozatosságának megragadására is) csupán kiindulópont, kezdőhipotézis [...] munkahipotézis, amit hosszú tudományterületi kooperációs folyamat során lehet csak tökéletesíteni, rengeteg adat és sokféle szerzői megközelítés figyelembe vételével, ütköztetésével.” A 13. ábrán bemutatott statisztikai elemzést – ahol a konfidenciaintervallumok semmilyen párosításban nem fedik át egymást – értékes hozzájárulásnak ítélem meg az említett „tudományterületi kooperációs folyamatban”; annyit mindenképpen sikerült igazolni, hogy az anyanyelvi intuíciónak a nyelven keresztül való indulatkifejezésben is van számskáláshoz hasonló megragadható része. Ez az elemzés folytatja azt az utat, amit Szeteli (2021) a szerint-konstrukció és alternatívái bizonyosságmérték-kifejező erejének kísérletes-statisztikai elemzésével kezdett meg.

jelöli. e' -t illetően A -nak nincs semmiféle tudása ($iB \in '0''$), ahogyan Peti szándékairól sem ($iBoI \in '0' \cdot +5$), A intenciója az, hogy B -ből kiváltsa a szándékot, hogy elárulja, Peti mit szeretett volna elérni a cselekedetével ($iIuI \uparrow iB \uparrow oI$). Amennyiben a (42) példákat tekintjük, mindkét esetben megfigyelhető a nagymértékű rosszallás, illetve a már említett negatív érzelem. Ezt a negatív érzelmet tovább erősíthetjük, ha a *franc* szót kiegészítjük jelzővel (44).

(44) Mi a бүдös francnak hívta meg Peti Marit a buliba?

Grotics (2021) arra mutat rá, hogy a *minek* a kérdés alapjául szolgáló előfeltételezett eseményre vonatkozóan rosszallást fejez ki, az alapvetően semleges hozzáállást kifejező *miért*-tel szemben. A dolgozatomban azonban statisztikailag is igazolt új eredmény született, mégpedig az, hogy a beszélő egy árnyalt skálán tovább finomíthatja rosszallásának jelzését. Mivel a ReALIS elkülöníti a beszélőt mint ágenst a feladói szereptől mint nyelvi konvenciótól, azt a jelenséget is meg tudjuk ragadni, hogy a *mi a ...*-skálát nem egységesen használják a beszélők. Egyes „eldurvult” beszélők esetében a legtrágárabb kifejezés sem feltétlenül jelent különösebben erős indulatot (nála már „inflálódtak” a rosszallás mértékjelzői); míg más beszélők még erős indulat mellett sem mennének túl a *mi a franc*-fokozaton. A skálaválasztás még azon is múlhat egyazon beszélő esetében is, hogy milyen jellegű a beszédhelyzet, illetve ki a beszédpartner.

7. Összegzés

Lezárásként röviden összefoglalom a legfontosabb megállapításaimat a *mi a franc* konstrukcióról. A dolgozatom célja az volt, hogy a fent említett szerkezetet több aspektusból vizsgáljam, szisztematikusan elemezzem. Ennek az oka, hogy ezt a konstrukciót eddig alig vizsgálták, mindösszesen egy szakirodalom íródott róla, amely keletkezési idejéből adódóan nem úgy vizsgálja a szerkezetet, ahogy azt ma tennénk. Éppen ezért célom volt egy olyan szakirodalmi alap megteremtése, amely esetleges későbbi kutatások bemenete is lehet.

A második fejezetben a szerkezet részeit vettem górcső alá. Elsőként azt vizsgáltam meg, hogy milyen toldalékmorfémák bukkanhatnak fel a konstrukcióban megjelenő névszói elemen. A főnevek ragozásakor a tőhöz járulhat a birtokviszonyjel, a birtokos személytoldalék, a birtokjel, a számjel és az esetragok. A birtokjel, illetőleg a legtöbb esetrag megjelenhet a konstrukcióban megjelenő névszói elemen, bár egyes szósorok többé-kevésbé jelöltek, ahogyan a birtokos személytoldalék, valamint a birtokviszonyjel szerkezetben való megjelenése is bizonyos fokú jelöltséghez vezet. Ezen konstrukciók jelöltségéből egy olyan következtetés

vonható le, miszerint a szerkezetben szereplő névszó esetleg nem főnév, hanem olyan melléknév, amely mögül elliptáltuk a főnevet. Amennyiben számjel kapcsolódik a szerkezethez, szintén jelölt szósorokat kapunk.

Ezután azt tanulmányoztam, hogy milyen kérdőszavakat használhatunk ebben a konstrukcióban. A *ki* kérdőszó szintén megjelenhet a szerkezetben, ezen kívül a *hol*, a *honnan* és a *hová* kérdőszavak is bizonyos feltételek teljesülése mellett felbukkanhatnak a dolgozat témájául szolgáló konstrukcióban. Mindezekon kívül a *hogya* is megjelenhet a szerkezetben, igaz, csak ebben a formájában, *hogyan*-ként nem.

A következő, harmadik fejezetben az egyeztetési jelenségeket vettem górcső alá a szerkezetben. Az esetragok kérdőszón való felbukkanási lehetőségének vizsgálatán kívül szó esett az irányban való egyeztetésről, valamint arról, hogy a többesszám, az *-é* birtokjel és a birtokos személytoldalékok megjelenhetnek-e a névszón kívül a kérdő névmáson is. Megállapítottam, hogy a szerkezetben szereplő kérdőszón nem bukkanhatnak fel a főnéven megjelenő esetragok, egyedül a többes szám jele az, amely többé-kevésbé megjelenhet a kérdőszón, de ez esetben a szerkezet mindenképpen jelölt lesz. A kérdőszón nem jelenhet meg a főnéven szereplő birtokos személytoldalék. Szintén megállapítottam, hogy iránybeli egyeztetés a *hol*, a *honnan* és a *hová* kérdőszavakkal csak akkor jelenhet meg, ha a rag a konkrét helyjelölő értelmében szerepel a szerkezetben, míg ha pusztán vonzatjelölő, akkor a *mi*-t kell használnunk. Ha pedig a rag konkrét helyjelölő értelemben szerepel, akkor is csak belső helyragokkal működik a konstrukció.

A negyedik fejezetben a *mi a franc* bővítési lehetőségeit vettem górcső alá: áttekintettem a jelzővel, számnévvel, mutató névmással, valamint birtokossal való kiegészítési lehetőségeket. Összességében azt mondhatjuk el, hogy a szerkezet korlátoltan bővíthető melléknévi jelzővel: az idiomatikus kifejezésekben csak bizonyos melléktalékok jelenhetnek meg, azokból is tipikusan csak egy, míg a nem idiomatikus esetekben ilyen korlátozásokat nem találtam. A vizsgált konstrukció nem bővíthető számnévvel, valamint semmiféle mutató névmással. Jelöletlen birtokos nem jelenhet meg a szerkezetben, míg *-nAk* ragos birtokos felbukkanhat benne.

Az ötödik fejezetben azt vizsgáltam, hogy a *mi a franc* konstrukció milyen pozícióban állhat a mondatban. Kimutattam, hogy ez a szerkezet ott helyettesítheti a kérdő névmást, ahol az valóban kérdőszóként szerepel a szerkezetben, de nem jelenhet meg listás kérdésekben univerzális kvantorként (*sem*), illetve tükörfókuszos konstrukciókban is csak bizonyos feltételek mellett bukkanhat fel. Mindezek után arra is kitértem, hogy a szerkezet kompatibilis a metakognitív *is*-sel, de nem bukkanhat fel modális egzisztenciális kérdő névmási

konstrukcióban, illetve negatív univerzális kvantor szereppel rendelkező kérdő névmások sem cserélhetőek fel ezzel a konstrukcióval.

Ezek után arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a *mi a franc* konstrukció egy összetevőt alkot-e, valamint hogy vajon milyen reprezentáció rendelhető ehhez a szerkezethez. A szerkezet valóban egy összetevőt alkot, mivel elemei egymástól nem szakíthatók szét, illetve a konstrukcióba semmilyen más összetevő nem illeszthető be. A szerkezet reprezentációilag legérdekesebb elemének a kérdő névmás tekinthető: ennek egy D'-ra csatolt pozíciót javasoltam a DP-n belül. Mindezek után szintaktikai reprezentációt is megadtam az ilyen szerkezetekhez, amelynek kapcsán arra is kitértem, hogy miként képzelhető el a konstrukció, ha a benne szereplő névszói elemet nem főnévnek, hanem olyan melléknévnek tekintjük, amely mögül elliptáljuk a főnevet.

A hatodik fejezetben a szerkezethez pragmaszemantikai reprezentációt társítottam. Az elemzéshez a *ReALIS* formális pragmaszemantikai keretet (Alberti 2011, Alberti és Kleiber 2015) alkalmaztam, és megfigyeltem, hogy a konstrukcióhoz társuló negatív kérdezői hozzáállás miatt ez a szerkezet leginkább a *miért* egyik szinonimájához, a *minek* kérdőszóhoz hasonlít. A *minek*-kel való összevetéséhez felhasználtam Grotics (2021) dolgozatát, mely arra mutat rá, hogy a *minek* a kérdés alapjául szolgáló előfeltételezett eseményre vonatkozóan rosszallást fejez ki, az alapvetően semleges hozzáállást kifejező *miért*-tel szemben. A dolgozatomban azonban statisztikailag igazolt új eredmény született. A beszélő egy árnyalt skálán tovább finomíthatja rosszallásának jelzését. Mivel a *ReALIS* elkülöníti a beszélőt mint ágenst a feladói szereptől mint nyelvi konvenciótól, azt a jelenséget is meg tudjuk ragadni, hogy a *mi a...*-skálát nem egységesen használják a beszélők. A skálaválasztás még azon is múlhat egyazon beszélő esetében is, hogy milyen jellegű a beszédhelyzet, illetve ki a beszédpartner.

Ami a kutatás lehetséges további irányait illeti, érdemes lenne behatóan megvizsgálni a *mi a franc* szerkezet másik két típusát, valamint feltárni ezen szerkezetek és a dolgozat témájául szolgáló konstrukció között kimutatható hasonlóságokat és különbségeket. Érdemes lenne továbbá több példán vizsgálni azt a jelenséget, hogy mikor bukkanhat fel *hol*, *honnán* és *hová* kérdőszó a konstrukcióban, valamint hogy az ilyen határozói kérdőszókat tartalmazó szerkezetek jelentése pontosan hogyan viszonyul a *mi*-s variánsok jelentéséhez. Szintén további kutatást igényelnének a konstrukcióban megjelenő jelzők: az biztos, hogy az idiomatikus kifejezésekben tipikusan maximum egy (további) melléknévi jelző bukkanhat fel, de mintha lennének olyan esetek is, amikor több ilyen jellegű elem felbukkanhat ebben a szerkezetben (pl. *Mi a jó bűdös fészes fenének jöttél ide?*). Az ilyen konstrukciókat mindenképpen érdemes lenne

kérdőíves vizsgálattal letesztelni, valamint a korpuszokban is utánanézni az esetleges lehetséges és tipikus kollokációknak.

Bibliográfia

- Alberti Gábor (2011): *ReALIS. Interpretálók a világban, világok az interpretálóban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Alberti, Gábor – Judit Farkas – Veronika Szabó (2015): Arguments for Arguments in the Complement Zone of the Hungarian Nominal Head In: Katalin É. Kiss – Balázs Surányi – Éva Dékány (szerk.): *Approaches to Hungarian 14.: Papers from the 2013 Piliscsaba Conference*. Amsterdam: John Benjamins, 5–36.
- Alberti Gábor – Kleiber Judit (2015): *ReALIS: Discourse Representation with a Radically New Ontology*. In: Ludmila, Veselovská; Markéta, Janebová (eds.): *Complex Visibles Out There: Olomouc Modern Language Series 4*. Olomouc: Palacký University, 513–528.
- Alberti, Gábor – Tibor Laczkó (szerk.) (2018): *Syntax of Hungarian: Nouns and noun phrases, Vol I-II*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Alberti Gábor – Medve Anna (2002): *Generatív grammatikai gyakorlókönyv I. Szabályok és magyarázatok*. Budapest: Janus/Books.
- Alberti Gábor – Szeteli Anna (2018): *ReALIS: a mi kölcsönös és élethossziglani tudásunk. Iskolakultúra*, 28(5-6): 3–14. URL: <https://docplayer.hu/124688368-Realis-a-mi-kolcsonos-es-elethossziglani-tudasunk.html> Utolsó letöltés: 2022. október 1.
- Alberti Gábor – Dóla Mónika – Kárpáti Eszter – Kleiber Judit – Szeteli Anna – Viszket Anita (2019): Kérdéses világaink. *Jelentés és nyelvhasználat* (6) 2: 11–35.
- Alberti Gábor – Dóla Mónika – Kárpáti Eszter – Kleiber Judit – Szeteli Anna – Viszket Anita (2021): Lehetséges lehetséges világaink. *Jelentés és nyelvhasználat* (8/1): 105–145.
- Bánréti Zoltán (1992): A mellérendelés. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 715–796.
- Bartos Huba. (2000): A magyar inflexiós jelenségek szintaktikai háttere. In Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 653–762.
- Benkő Loránd (főszerk.) (1967): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Broekhuis, Hans – Evelien Keizer – Marcel den Dikken (2012): *Syntax of Dutch: Nouns and Noun Phrases, Vol I-II*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Dömötör Adrienne – Gugán Katalin – Novák Attila – Varga Mónika: Kiútkeresés a morfológiai labirintusból – korpuszépítés ó- és középmagyar kori magánéleti szövegekből. *Nyelvtudományi Közlemények 113* (2017): 85–110.
- É. Kiss Katalin (1992): Az egyszerű mondat szerkezete. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 79–177.
- Futó Bettina (2020): *A logikai is-től a pragmatikai is-en át a metakognitív is-ig*. In: Böhm Gábor – Czeferner Dóra – Fedeles Tamás (szerk.): *Szemelvények 5. Válogatás a PTE BTK XXXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencián (2019) I–III. helyezést elért hallgatóinak pályaműveiből*. Pécs: PTE BTK Kari Tudományos Diákköri Tanács, 13–49.
- Grotics Orsolya (2021): *Miért? Mit? Minek?* OTDK-dolgozat. Pécs, PTE BTK. (kézirat)
- Kálmán László (2014): *Mi a franc?* URL: <https://www.nyest.hu/hirek/mi-a-franc> utolsó letöltés: 2022.09.15.
- Kenesei István (2000): Szavak, szófajok, toldalékok. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 75–136.
- Kiefer Ferenc (szerk.) (2000): A ragozás. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 569–618.
- M. Kácsor Zoltán (2020): *Acsargó-mocsarak (Zabaszauruszok 3)*. Budapest: Kolibri Kiadó.
- Oravecz Csaba, Váradi Tamás, Sass Bálint (2014): [The Hungarian Gigaword Corpus](#). In: *Proceedings of LREC 2014*.
- Prohászka Zsolt (2021): *A modális egzisztenciális kérdő névmási konstrukció a magyar nyelvhasználatban*. In.: Balikó Fanni – Barabás Gábor – Böhm Gábor – Pohárnok Melinda (szerk.): *Szemelvények 6. Válogatás a PTE BTK 35. Országos Tudományos Diákköri Konferencián (2021) I–III. helyezést elért hallgatóinak pályaműveiből*, Pécs: PTE BTK Kari Tudományos Diákköri Tanács, 58–86.
- Sass Bálint (2017): Keresés korpuszban: a kibővített Magyar Történeti Szövegtár új keresőfelülete. In: *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei*. Szeged: SzTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, 267–277.

- Searle, John R. – Daniel Vanderveken (1985): *Foundations of illocutionary logic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simon Eszter – Sass Bálint (2012): Nyelvtechnológia és kulturális örökség, avagy korpuszpépítés ómagyar kódexekből. In: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*. XXIV: 243–264.
- Szabolcsi Anna – Laczkó Tibor (1992): A főnévi csoport szerkezete. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 179–298.
- Szeteli Anna (2021): *Az inferencialitás és a közvetlen tapasztalat – Beszélői „visszaélések” a szerintem kifejezés tükrében*. OTDK-dolgozat. Pécs, PTE BTK. (kézirat).
- Szilágyi N. Sándor (2000): *Ne lógasd a nyelvedet hiába! AESZ-füzetek 8*. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- Zolnai Gyula (1893): Mondattani bűvárlatok. In: Simonyi Zsigmond (szerk.): *Nyelvtudományi közlemények*, XXXIII (1): 55-61. URL: https://core.ac.uk/download/35152245.pdf?fbclid=IwAR2ImZ3rNZVQ7O_g6KeUondtj5UE3eYs0dul-4gtxAmHn9TvixiyEdkED9k Utolsó letöltés: 2022.11.01.

Mellékletek:

Az első kérdőív linkje: <https://forms.gle/NztBpqr6WsuV9zp7>

A második kérdőív linkje: <https://forms.gle/URMpX8CP3bxnf8oMA>

A harmadik kérdőív linkje: <https://forms.gle/ZL1QYbgK8YST2bfN8>